ANEXE

INTERFERENȚE ÎNTRE LIMBA ROMÂNĂ ȘI LIMBA MAGHIARĂ

Pentru a înțelege toate aspectele raporturilor social-economice și culturale româno-maghiare în spațiul carpato-dunărean, este necesar să fie avut în vedere permanent caracterul lor de reciprocitate, adică de influențe bilaterale atît în onomastică (antroponimie, toponimie), cît și în limba curentă actuală sau din evul mediu, cunoscută prin abundente informații documentare ce îmbrățișează o perioadă istorică de vreo cinci veacuri. Vom începe deci cu antroponimele, material ce a format cea mai mare parte a documentării din cercetarea istorică-onomatologică prezentă.

I

Numele de persoane ungurești [1] la români (populația românofonă în sensul cel mai amplu al termenului) au fost și sînt — natural, ca și cuvintele comune, uzuale — mult mai numeroase în Transilvania și în Secuime, decît la sudul și estul Carpaților, în Moldova și Muntenia; asemenea antroponime se recunosc ușor după etimologia sau forma fonetică deosebită (ca intermediar unguresc, dacă era element eterogen). Înainte de a intra în analiza modului, formelor și etapelor în care antroponimele ungurești au pătruns încetățenindu-se la români, este util un tabel sumar al celor mai importante și mai răspîndite: *Andrașon-, Andrieș* (din András, Andrei), *Balint* (Valentinus), *Bălaș* (Blasius, Vlasie), *Biriș (Ghiriș*, Béres), *Birtolon* (Bertalan, Bartolomeu), *Boroș* („Vinariu, Vinulescu"), *Cadariu* (Kádár, „Dogaru"), *Chereches* (Kerekes, „Rotaru"), *Cheresteșiu* (Keresztes, „Cruceanu"), *Chertes* (Kertész, „Grădinaru"), *Chișiu* (Kiss, „Micu"), *Cordoș* (Kardoss, „gladiator"), *Covaciu* (Kovács, „Fieraru"), *Dămăcuș* (Domokos, Dominic), *Deac* (Deák, Diaconu), *Demeter* (Dimitrie), *Doboș(i)* („Toboșaru"), *Erdeli* (Ardeleanu), *Fărcaș* („Lupu"), *Fekete* (Negru, Negrea), *Fodor* (rus. Feodor), *Gabor* (Gabriel), *Gagyi* („Gageanu"), *Gergeli*(Gergely, Grigore), *Gomboș (iu)* („Năsturaru", Năsturel), *Hărăguș* (Haragos, „Supărăciosul"), *Iliești* (Illyés, Elias, Ilie), *Indrea* (Endre, Andrei), *Lemeni* (Lemhényi, „Lemnianu"), *Lenghel* („Polonezul"), *Lucaciu* (Lukács, Lucas), *Maghiar* [2]), *Mesarosiu* („Măcelaru"), *Miclăuș* și *Micloș* (Miklós, Nicolae), *Mocioni, Molnar*(„Moraru")

[1] Despre antroponimia ungurească: supra, p. 252—261; D. Pais, *Die altungarischen Personennamen*, în UgJB., III 1923, p. 235—249; Benkö Loránd, *A régi magyar szemelynévadás* (Vechea antroponimie maghiară), Budapest, 1949, 24 p., în „Magyar Névkutatás Kézikönyve"; Culegere de comunicări și discuții la conferința de onomatologie ungurească: *Névtudományi vizsgálatok*. A magyar nyelvtudományi társaság névtudományi konferenciája, 1958, Pais D. közremüködésével szerkesztette Mikesy Sándor, Budapest, 1960, 211 p. (p. 93 sqq. személynevek napja — ziua antroponimelor).

[2] Cf. „Ioannes Kenesius dictus Magyar", sec. XV, supra, p. 239; un Magyar Simon preot român și eminent activist pe tărîm școlar, inspector general al școlilor de pe teritoriul episcopiei Oradea, în veacul al XVIII-lea (EmlMel., p. 84; L. Gáldi *Simeon Magyar, ein rumänischer Pionier der josephinischer Schulreform*, Budapest, 1941, citat în ActaMN., IV, 1967, p. 227).

Naghiu (Nagy, „Marele"), *Nemeș(iu* „Boeru: Nobilu"), *Oláh* („Valahu; Românu", supra, p. 57), *Orban (Orbeanu*, Orbán, Urbanus), *Oros* (Rusu), *Pal* (Pál, Paul), *Palcău* (Palkó), *Papfalvi, Pereni, Peter* (Petre), *Rațiu* (Rácz, „Rascianus; Sîrbu"), *Sabău* (Szabó, „Croitoru"), *Sabaduș* (Szabados, „Libert(in)us"), *Sereni, Silaghi* (Szilágyi, „Sălăjanu"), *Șandru* (Sándor, Alexandru), *Șanta* („Schiopu"), *Șipoș* („Fluieraș"), *Șofalvy* [3] („Sărățeanu; Ocneanu"), *Șuteu* (Sütő), *Szakalai* („Săcăleanu"), *Tămaș* (Tamás, Thomas, Toma), *Teglaș* („Cărămidaru"), *Terec* (Török, „Turcu"), *Tot* (Tóth, Tăutu), *Vaida* (Vajda, Vodă, Voevod), *Vereș* („Roșu") etc. Este știut că „am avut și avem români adesea cu rol important în mișcarea culturală a românilor ardeleni cu nume unguresc (*Kerekes, Kis, Nagy, Szilágyi* etc.), mai unguresc decît majoritatea maghiarilor, nu născuți, ci făcuți ce sînt cei mai gălăgioși, mai șoviniști" [4]. Foarte multe din ele erau date de aparatul birocratic-administrativ, cancelariile, notari, preoți unguri etc.; „după a 1895, cînd s-au introdus matricolele civile, ofițerii stării civile, în majoritatea, unguri puteau și au făcut sistematic maghiarizarea numelor românești"; „... mai multe zeci de mii de români și alte naționalități s-au pomenit cu nume unguresc ..." [5].

Dar fenomenul aplicării de antroponime maghiare populației românești (mai ales celei de jos, iobăgimii și țărănimii dependente de feudalismul ardelean maghiar, ca și elementelor mic burgheze stabilite prin orașele Transilvaniei) era mai vechiu, constatat începînd din veacul al XVI-lea, curent în veacul al XVII-lea (supra, p. 214; infra, p. 248) [6]; el se cere a fi reexaminat într-o perspectivă mai largă și în detalii, pentru a i se cunoaște mai bine geneza și mecanismul, — după ce în paginile precedente au fost văzute unele serii de materiale și aspecte ale fenomenului și s-a remarcat situația deosebită avută de românii s e c u i z a ț i, care nu mai vorbeau românește, chiar dacă se consideră ori mai știu că sînt (ori au fost) români, de confesiune orientală [7].

Din capul locului se impune precizarea că antroponimele maghiare la români (românofoni) nu constituie dovezi ori măcar indicii despre românizarea vreunor grupe sau elemente etnice maghiare (asemănător sau echivalent maghiarizării unor români în Transilvania, Secuime, Ungaria; supra, cap. I, II, IV); ci constituie numai documente ale unui intens proces de i n f l u e n ț a r e și ale unei „mode" impuse forțat sau prin consimțămînt și adeziune, pe cale ecleziastică și administrativă (multe „traduceri" și adaptări) de către stăpînirea și birocrația feudală, armată etc., cu deosebire din veacul al XVI-

[3] Despre numele și familia românească „Șofalvy", cf. Trans., XLII, 1911, p. 173 (relatările lui I. Șterca-Șuluțiu).

[4] *Astra*, 1927, nr 18, 31 III, p. 2 *(De unde provin atîtea nume ungurești la românii ardeleni?* de I. Cionca).

[5] *Astra*, 1927, nr 37, 11 VIII, p. 2 (E. A. Dandea).

[6] Un mic tabel de nume ungurești la români: A. Viciu, *op. cit.* [supra, cap. IV, nota 1], p. 17.

[7] La românii secuizați, alături de antroponimele autentic românești (ce sînt destul de numeroase, exemple supra, p. 217—224), majoritatea sînt ungurești, „traduceri" sau nume luate din nou; din extrem de numeroasele exemple este imposibil și inutil a reproduce liste ce ar fi interminabile (v. exemple din Lueta: *Szabó, Fărcaș, Lakatos, Rostás*, alături de majoritatea românești, MijlDesn., p. 42—51; supra, p. 62; în scaunul Mureș, Niraj: *Szöts, Kadar, Molnár, Kelemen, Pásztor, Bándi, Szabó, Kerekes, Fogarasi, László, Gergely* etc. din veacul al XVIII-lea, DocMur.; p. 8 sqq., supra, p. 222 etc.; la Armășeni — Ciuc, ȚinS., 1938, nr 37, 28, VI, p. 2, Lăzarea ș.a.m.d.): Acești numeroși „ex-români" (cu antroponimie fie românească, fie maghiară) sînt considerați în genere ca maghiari, antroponimia lor ungurească adoptivă fiind racordată la noua lor „naționalitate".

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

lea (cînd se răspîndesc și se generalizează numele gentilicii, „de familie") și veacul al XVII-lea, cînd asemenea exemple sînt foarte numeroase; ori prin decizii (supra, p. 213 etc.). S-a relevat demult că unele familii românești înnobilate în Transilvania au adoptat gentilicii maghiare sau de formă ungurească (cf. supra, p. 212), încă din veacul al XIV-lea, de ex. *Vörös* Prodán, *Csolnokosi* (demotikon, din topon. Csolnokos — Cinciș, Hunedoara: importantă familie de nobili în veacurile XIV—XV, MgyOrCs., III, p. 173), Dán, *Szállási* Constantin, *Hosszú* Bazarab, *Demsusi* Dusa, *Vörös* Tatamer, *Klopotivai* Buz, *Szilvási* Dragomer, *Nyíresi* Sztojan etc. (HdÉvk., XI, 1900, p. 110 ș.a.; supra, p. 274—276), iar mai tîrziu gentilicii numeroase, tipice, ca *Almasi, Ambrus, Biró, Borbély, Erdöss, Fabian, Farkas, Fejér, Fekete, Halmágyi, Hosszú, Illyés, Kardos, Kerekes, Keresztes, Kiss, Kovács, Lakatos, Lengyel, Mátyás, Mészáros, Mosolygó, Nagy, Orosz, Rátz, Szabó, Szalmári, Szilágyi, Tamás, Török, Vajda* ș.a.m.d. (DateIst., passim, reduceri din română în maghiară, ca *Farkas* din *Lupu, Fehér* din *Albu, Fekete — Negru, Hosszú — Lungu* etc., a căror echivalență semantică era clară, cunoscută îndeobște, la prima vedere). Sînt numeroase exemple din toate zonele Transilvaniei istorice, începînd din veacul al XIV-lea [8]. Dacă purtătorii unor asemenea antroponime maghiare autentice și-au părăsit și limba românească împreună cu confesiunea orientală integrîndu-se în pătura stăpînitoare privilegiată, ei apar în chip firesc (prin veacurile XVIII—XX) ca unguri autentici: ce mai putea să deosebească în aparență pe aceștia la 1896 de cei veniți din Atelkuzu pe la 896? Nimic, nici limba vorbită, nici numele purtate nici conștiința ori credința religioasă. Dar cei care și-au păstrat și salvat graiul românesc (adică nu s-au detașat și pierdut cu totul, ci au rămas legați de comunitatea națională românească) au imprimat acelor antroponime căpătate o formă românească în terminație, fonetism, accent (de ex. *Kiss* a devenit *Chiș(i)u, Kardos* > *Cordoș, Kovács* > *Covăciu, Farkas* > *Fărcaș(iu,* der. rom. *Fărcășanu*), *Lakatos* > *Lăcătușu, Nagy* > *Naghiu, Szabó* > *Sabău, Tamás* > *Tămaș* ș.a.m.d.).

Nu mai puțin numeroase par să fi fost (cum era firesc) antroponimele de aceeași factură la populația rustică românească ce era mai apropiată și subordonată nobilimii și administrației maghiare din feudalism și din care majoritatea absolută s-a aflat timp de vreo 3—4 veacuri în starea de iobăgie (dependență socială, economică și culturală integral de feudalii și proprietarii rurali maghiari); ea a primit uneori nume „de familie" direct din partea stăpînilor feudali, „după funcția ce aveau la curte ori după felul muncii prestate aici: *Kocsis, Kukta, Kerekes, Szöcs* etc.", sau după alte calități, aspecte, situații: *Jámbor, Haragos* („supărăciosul"), *Vékony* („subțirelu"), *Kis, Nagy* ș.a. [9]. Dar aserțiunea

[8] Suficient a menționa aici numai cîteva cazuri: la a. 1370, un Bilea din Crișcior (Zarand) are un fiu cu nume unguresc *Laslău*; „nobilii bărbați Moga, *Ladislau* de Bolya, Ștefan de Birtin, Ioan de Brad, Șerban și Ioan de Ribița voevozii noștri iubiți" [ai banului de Timișoara], la 1445, Vladislav, *Miclăuș* (ActaMN., III, p. 174); la a. 1495 se acordă „officium vayvodatus volahorum" din Somoșchez (Arad) lui Matei *Székely* (fiul lui Ioan) și lui Gaspar (fiul lui Paul, ibid., p. 175), — acest Székely ar putea fi însă chiar un secui (Siculus) integrat între românii din zona crișană; la 1548 este menționat voievodul din Beiuș *Megyesi László* (Vasile Mediețan?, ActaMN., III, p. 180); în 1566, la Mesteacăn (zona Chioar, Maramureș), sub voievodul Demian, sînt menționați: Ioannes *Hozzw*, Michael *Hozzw*, Damian *Hozzwul*, Simon *Fekete*, Simon *Hozzwl*, Iacub *Hozzw* libertus etc.; la Vărau: Lazarus *Kiss*, Georgius *Fekete*, Petrus *Fekete* (D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. II, 1968, p. 174).

[9] Moldován, MgyOrR., p. 498 „a hazai románságot nálunk a magyarok látták el elöször[?] vezetéknevekkel. A magyar nemesek román jobbágyai az udvarban elfoglalt állások vagy ott teljesült szolgálatuk után kapták vezeték neveiket. A kocsis, az asztalos stb. lett *Kocsis* Juon, *Kukta* Petru, *Kerekes* Tyifor stb."

puerilă și falsă a lui Grigore Moldovanu (unul din cei mai zeloși agenți ai feudalismului și clevetitori ai culturii și tradițiilor populare ale națiunii române din care s-a ridicat și el pînă la rangul de rector al universității Transilvaniei; supra, p. 213) că „românimea din Ungaria [Transilvania] ar fi primit nume de familie mai întîi de la maghiari" este dezmințită (dacă mai apărea necesar) de numeroasele antroponime „complete" (prenume + (gentiliciu) românești, zeci și sute (unele din apelative latine-romanice ori autohtone, preromane, proprii și exclusive comunității social-etnice a românilor), ca *Albu, Aldea, Bărbat, Basarab, Bucur, Cioară, Crăciun, Dan, Drăghici, Dragomir, Faur, Lungu, Lupu, Negrea, Radul, Șerban, Ursu* etc., care n-au nimic a face cu sistemul ori cu lexicul antroponimic unguresc; atestările sînt destul de vechi [10]. Aplicarea și adoptarea numelor (gentiliciu) maghiare de către români se reflectă limpede și semnificativ în numeroase documente din veacurile XVI—XVII, unele relevate ca atare de cercetători, ca și în paginile precedente. Urmează numai cîteva exemple de oameni liberi și de iobagi, din diferite zone ale Transilvaniei și teritoriilor intracarpatice: la Șiria (Arad), începutul veacului al XVI-lea (remarcîndu-se amestecurile de populații, conviețuind cu elemente maghiare, germane ori sîrbești imigrate, cu numele respective), într-un bogat material antroponimic [11], se observă numeroși „Oláh" și prenume românești cu gentilicii maghiare, ca Sthanciwl *Nagy* (AnIst., III, p. 64), Ztanch *Gyrka* (p. 70), Zthancÿl *Kelemen*, Zthancwl *Fodor* (p. 72), Luppas *Magyar* (p. 85), Kozthe *Mogas* (Mogos, p. 89), Zthanciv *Thoth* (p. 93) etc. În zona Cluj (a. 1534): Michael *Wayda* kenezius iuratus villae nostrae Felek, Georgius *Demether, Kys* Pasko etc. (DocArd., I, p. 11—12, alături de unii cu un singur nume: „Ioannes plebanus villae nostrae Felek" fiul lui „Dancho episcopus" ș.a.). În valea Someșului, la a. 1553: Lucas *Fodor* kenesius în Gîlgău, Lucas *Galgay* kenesius pro Karachion (Crăciun) kenesio de Kapolna (Căpîlnea) etc. [12]. Între românii (majoritatea iobagi și din zona Făgărașului) în armata și la curtea regală a lui Ștefan Báthory în Polonia (a. 1576—1586), unii poartă gentilicii ungurești: *Bethleni* (din Beclean), Raduly, *Fogarasi* (Făgărășanu), Bukur, *Lukacs*(?) Opra, Stanciu, Stoica, *Feleki* (Felecanu, din Ayrig) Ioannes, *Kardos* Lupul, *Kis* Opra, *Kis* Radul, *Szarátai* Barbo etc. [13];

[10] Încă din veacul al XVI-lea sînt atestați, de ex. la a. 1534 Ztan *Solomon*, Opre *Perul* de Jelne, Ztan *Mayres* de Jaas, Ztoyka *Pacas*, nobilis Opre *Kluche*, Thoma *Holubol*, Opra *Bobaÿrol* etc., alături de alții cu un singur nume și localitatea de obîrșie: Salamon de Venecze, Radul de *Liza*, Komsa de Bessembach, Barbat de Dragus, Kinde de Zkore ș.a. (Fontes rerum Transylv., IV., Acta et epist., I, 1914, p. 237—238); la Feleac (Cluj) Georgius *Roman*, la Vălcele (Banabic) Petrus *Nago* (DocArd., I, p. 11); Gheorghe *Velea*, Filip *Pașca*, Ioan *Petrican*, Gregorius *Sorban*, Gregorius *Vancea* voievozi și knezi în zona Someșului (a. 1553, AnIst., VIII, p. 75, 95—97, 99, 100); Radu *Barbul*, Stanczul *Brindza*, Opra *Chora* (Cioară), Matei *Korba* (Corbea), Opra *Dancsul*, Dragul *Kracson*, Lucas *Lungás*, Dragicz *Morar*, Georgius *Napcse*, Stephanus *Opra*, Blasius *Petrasko*, Blasius *Radul* (ultimii doi probabil din Secuime), Georgius *Radul* Dragumer *Stanczil* etc. în armata lui Ștefan Báthory în Polonia (RatCBáth., p. 8, 15, 58, 96, 105, 109, 112, 114, 171, 196 etc.); Petrasko *Albulye* de Nagy Berivoy (a. 1582, DocArd., II, p. 218); exemple din Sălaj (comuna Romănași-Ungurași, Magyaregregy, a. 1658) ErdM., 1938, p. 309 (antroponime ungurești și românești amestecate); ca și foarte multe din cursul veacurilor XVI—XVII în DocArd., I—XII și în alte documente peste tot în Transilvania și teritoriile intracarpatice.

[11] AnIst., III, p. 37—102 (Domeniul cetății Șiria în a. 1525, D. Prodan).

[12] AnIst., VIII, p. 73—112, spec. p. 97—98 (Domeniul cetății Ciceu la a. 1553, D. Prodan).

[13] RatCBáth., p. 8, 9, 15, 16, 48, 88, 89, 106, 114, 171, 172, 194 etc. Despre această valoroasă colecție de documente, cf. supra, cap. I; nota 35.

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

majoritatea au nume complet (prenume, gentiliciu) românesc: supra, p. 218). Importante și de interes apar din veacul al XVI-lea două exemple de români cu nume maghiare: „Petrus *Sandor* Walachus de Sandorfalva, waiwoda" în zona Sătmar la a. 1591 (DocArd., III, p. 311, 316) și „Daniel *Zalasdi* domo et origine Valachus" (din Zlești, jud. Hunedoara), iobag devenit nobil cu important rol în armata ardeleană în ultimii ani ai veacului [14]. Omonim (sau identic?) era căpitanul scaunului Odorhiu la a. 1599 Daniel *Zalasdi* (SzMÉrt., I, p. 85: „capitaneis signanter Danieli Zalasdi Udvarheli et Ioanni Thamasfalvi Maros sedium Siculicalium...", DocArd., V, p. 288: „Zalasdi Daniel uram" în 13 sept. 1596, ProtOdorh., II/2, B, p. 34), pe care—ca și pe hunedoreanul ce s-a remarcat la Șelimbăr în 1599—îl ignorează bibliografia unde ar fi trebuit să figureze măcar în liste [15]. În zona Beiușului (jud. Bihor) [16], cu sate evident românești, avînd nume gentilicii maghiare, prenume românești, ca: *Hosszu* Pascul, Zanchul (AnIst., V, p. 69), *Lazlo* Peter, Gauri(1), *Lukacz* Mladin (p. 72), *Balas* Gavril (p. 82), *Balach* Opriș (p.90), *Sando* Albul (p. 94), *Lazlo* Juon (p. 97) etc. Alte cazuri din zona Făgărașului, în veacul al XVII-lea, relevate în monografia asupra antroponimiei de aici [17], se adaugă la cele de mai sus atestate cu un secol anterior în Polonia. O serie amplă de exemple din zona Clujului în sec. al XVII-lea, liste de săteni români în „urbariile" cetății Gilău *Kis*, *Szakállos*, *Haragos*, *Nemes*, *Farkas*, *Fekete* ș.a.) [18], apar la fel de instructive și chiar mai concludente în ce privește importantul element antroponimic care este gentiliciul (numele de familie). Fenomenul poate fi, în chip firesc și necesar, constatat în probe documentare nenumărate din t o a t e zonele intracarpatice locuite de români sub aripa apăsătoare a feudalismului maghiaro-ardelean, în veacul al XVII-lea (cînd documentele sporesc substanțial) ca și mai tîrziu, de ex. în părțile Someșului *(Farkas, Nemes, Hosszu, Toth, Fekete* ș.a.m.d.) [19], în zona Turzii (jud. Cluj) [20], pe la Alba Iulia [21], Hunedoara [22] pe Mureș și pe Tîrnave, în „Cîmpia Transilvaniei" etc., fiind inutil a fi citate exemple din alte serii, ce sînt mult mai numeroase în Secuime (supra, p. 248 etc.).

Cele cîteva cazuri de mai sus din nenumăratele cunoscute în documente apar suficiente spre ilustrarea unui fenomen social-istoric cu un „sistem" simplu și expeditiv de propagarea unei antroponimii, devenit pe alocuri veritabil șablon (perfect explicabil și justificat de condițiile epocii); stăpînirea feudală și cancelariile ungurești imprimau multe antroponime (în primul rînd gentilicii, de familie) populației rurale românești, maselor de iobagi din unele zone ardelene aflătoare în situația secular de inferioritate juridică și dependență-subordonare socială, exploatare economică. Asemenea elemente onomastice-lingvistice izolate s-au transmis pînă azi contribuind la crearea aspectului împestrițat al antroponimiei din Transilvania. Prin urmare, este greșit a crede că românii cu nume gentilic maghiar sau de aspect unguresc pot fi de obîrșie ungurească (pretinse „familii ungurești românizate (valahizate)"), fapt relevat și notoriu [23]. Situația nu este diferită în ce privește elementele maghiare ale t o p o n i m i e i unor zone ardelene, din care e profund eronat a scoate concluzia că ele ar fi „dovezi" despre grupuri de „maghiari valahizați", chiar masiv, în unele sate, cum s-a afirmat la sfîrșitul veacului trecut [24]. Este lucru simplu și evident (pentru oricine cunoaște cît de cît situația în Transilvania epocii feudale și raporturile elementului românesc dominat cu minoritatea dominantă maghiară) că asemenea toponime (chiar și hidronime, ca *Aranyos* — Arieș, *Sajó* — Șieu

[14] St. Zamosius (Szamosközy), în MonHHist., XXVIII, p. 326 „is non e Zalasdiorum magni nominis in Transilvania stirpe et familia oriundus, cum qua nihil praeter cognominis a patrio vico ducti similitudinem commune sortitus est..."; în lupta de lîngă Șelimbăr (a. 1599), Daniel Zalasdi trece de partea lui Mihai Viteazul, contribuind cu informațiile date la biruința armatelor românești, fapt pentru care mai tîrziu el a fost ucis în tortùri de către „ardeleni" din porunca lui Moise Secuiul (cf. și I. Sîrbu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, II, 1907, p. 326). Despre Daniel Zalasdi cîteva mențiuni din Zamosius citate de I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români (1566—1608)*, Cluj, 1928, p. 117, 138, 141, care însă nu cunoștea ori nu considera important a fi relevat faptul că Zalasdi era român. Din mediul hunedorean al epocii huniazilor, acea „magni nominis in Transilvania stirpe et familia" din Zlești (Zalăsdi) tot de origine românească era (cf. supra, p. 211), nu unguri proprietari în acel sat. *Apulum*, XIV, 1976, p. 161—172.

[15] Nu numai vechiul repertoriu de familii ale Ungariei (MgyOrCs., XII, p. 297, menționînd: *Zalasdy* Miklós, János, Ilona, Erzse, Anna; Zalasdi Miklós era servitor la curtea familiei nobile românești (secuiești) Ficsor L.: „a csulai Ficsor László királyi udvarnok nemes cselédje", MgyHnd., V, p. 244), dar și în „Istoria Odorheiului" (UdvT.) și în monografia lui Szádeczky despre Mihai Viteazul și Ardealul (supra, cap. I, nota 46).

[16] AnIst., V, p. 35—108 (Domeniul Beiușului la a. 1600, D. Prodan).

[17] Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului* (1936), p. 37—38 „... nu toate formele ungurești din documente existau în gura românilor. Multe sunt simple traduceri în ungurește ale notarilor bilingvi *(Kelemen* reproduce rom. *Călăman* (< ung.), *Farkas — Lupu, Miklós — Nicolae...)*"; p. 40.

[18] Satul „Hév Szamos (Someșul Rece), integra possessio Valachalis" în a. 1666 numele de familie *slavo-române* amestecate cu cele m a g h i a r e (unele eventual simple traduceri): *K i s* din *Micu*, *S z a k a l l o s — Bărbosu*(?), ori porecle date ad hoc de cancelariile feudale țăranilor ce aveau un singur nume individual („de botez"); *Pap* Kirilla, *Lupșa* Lukacz, *H a r a g o s* Pál, *Tatameter* Lukacz, *Tatamer* Simon, *N e m e ș*, Demeter, *F a r k a s* János, *Andre(i)* Matthé, *T o t h* Jeremias, *K e o b l e o s* Jeremias, Trepha *S z a k a l l u s*, *S z a k a l l o s* János, *N e m e s* János, *H o s s z u* Cristoph, *Faur* Péter, *Szemere* Lukacz, *Zemeran* Kirilla, *K i s* Kozma, *F a r k a s* Lukacz, *Bara* Tivadar, *Burka* Kozma, *Dán* Cristoph, *Herle* Mijlós, *Herle* Petru, *Marian* János, *Sztircse* Lászlóné, *Tatár* Lörinczné *Tatár* János, *Boda* Kirilla, *S z a k a l l o s* Cristoph, *Dragusmány urbáriumai*, ed. Jakó Z., Kolozsvár-Cluj, 1944, p. 58, 149). Este evident că la Someșul Rece țăranii atît cei cu nume românești (slavo-române, *Lupșa, Tatomir, Faur* etc.), cît și cei cu nume ungurești *(Haragos, Nemes, Farkas, Kis* ș.a.) erau r o m â n i fără excepție. Cazuri identice *(Fatuly, Ianko, Pasko, Buha, Koszta, Krajnik, Roman* etc., alături de *G y u r k a*, *M e h e s*, *F e j é r*, *F e k e t e*, *D o b o s* ș.a.) în satele românești (Agîrbiciu, Cornești-Șomoștelec etc.) din aceeași zonă etnică aproape pură (ibid., p. 151, 153, 155, 160, 161 etc.).

[19] *Farkas* Paskuly, *Toth* Grigorje, *Nemes* Kosztin, *Hosszu* Prekup, Paskuly, Dan, GenF., IV, p. 22—24, 32 (a. 1676), jud. Solnoc Interior (fostul jud. Someș); *Fekete* Szávuly, GenF., VI, p. 154; *Prelukai* (formă ung. a rom. Prelucan) Todor, GenF., VII, p. 28 ș.a., — persoane la care și prenumele (Pascu, Grigore, Costin, Savu, Todor) arată în mod peremptoriu că erau rustici „valahi (olahi)", români sadea.

[20] *Nagy* János alias Szkrobita, *Nagy* Floyre (Florea) János, GenF., IV, p. 12 (a. 1642).

[21] *Timar* Barb, *Timar* Oltyán, *Timar* Juon, *Öreg* Juanes Mardsinán, *Szöts* Todor etc., ErdMesț., p. 6—7 (sec. XVII—XVIII).

[22] *Tamás* Kracson, *Hajdu* Paszk, *Fodor* Avram, *Szüts* Juon, ibid., p. 10.

[23] „Azért nagyon hibázik az, aki a rengeteg magyar családnevekből, ami a románoknál előfordul, azt következteti, hogy azok mind elolához sodott családok volnának...", MgyOrR., p. 498.

[24] De ex. Réthy, *op. cit.* [supra, cap. III, nota 4], p. 155 „hogy a rumënség a magyarságnak minő tömegeit [!] assimilálta, részben pedig azok községeit foglalta el, az alábbiakban összeállított helynevek teszik szemlelhetővé. Mint a rumën nyelv minden idegenséget magába vesz, úgy vette át a magyar helyneveket is többnyire credeti alakjukban; csak itt ott toldja meg azokat vagy fordítja oláhra..."; urmează tabele de sate cu nume ca *Egres* = Igriș, Agriș, *Basgos* = Bozîș, *Harasztos* = Hărastăș, *Gyékényes* = Jichiș, *Hidas* = Hidiș, *Rákos* = Rachiș, *Köblös* = Cubleș, *Gyéres* = Ghiriș, *Várhely* = Orheiu, *Vártelek* = Ortelec, *Udvarhely* = Odorheiu etc.

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

ş.a.)[25] nu pot constitui indicaţii şi vestigii ale unor „sate maghiare valahizate — elolá-hosodott magyar községek nevei"[26], precum ele nu dovedesc prin nimic anterioritatea elementului popular unguresc (maghiarofon), — cum repetau cu inutilă insistenţă unii eruditi[27]. Toponimia maghiară (ulterioară celei slavo-române, în teritoriile româneşti intracarpatice) a fost dată sau impusă de stăpînirea feudală (nemeşi, grofi, administraţia) unor locuri şi localităţi populate integral ori în majoritate absolută de români (afară poate de unele zone ale Secuimii unde presiunea maghiarizării a influenţat negativ numărul românilor)[28], unde elementul maghiar sau maghiarofon era alcătuit mai mult dacă nu exclusiv din reprezentanţii aparatului administrativ-fiscal şi vechilii moşiilor cu jandarmiilor.

II

Pentru o mai simplă şi corectă înţelegere a proporţiilor şi semnificaţiei social-istorice a influenţei româneşti asupra limbii şi societăţii maghiare în general, este util şi necesar a se avea în vedere paralel deopotrivă influenţa în sens invers, adică relaţiile lingvistice româno-maghiare în ansamblu, încadrate în realităţile social-economice şi politice din veacurile trecute. O justă apreciere a influenţei ungureşti asupra limbii şi societăţii române trebuie să aibă în vedere dintru-nceput şi permanent faptul că popoarele dominante în sud-estul Europei (turcii, austriecii, ungurii ş.a.), avînd state puternice, cu bază economică şi forţă militară superioară, deci condiţii politice şi economice-culturale mult mai favorabile decît alţii (slabi, supuşi, împilaţi), au exercitat — în ultimele veacuri, din feudalism — o influenţă în chip firesc mai vastă, adîncă, durabilă asupra populaţiilor dependente ori subjugate, românească, slave etc., în zona carpato-balcanică şi danubiană. Astfel se explică în primul rînd importanţa superioară a elementelor turceşti, germane, maghiare în română şi în alte idiomuri sud-est-europene.

Despre elementele maghiare în română, lucrările principale (înainte de WtbUngR., 1966) : Alexics Gy., *Magyar elemek az oláh nyelvben*, în Nyr., XVI, 1887 (nouă mici seriale), XVII, 1888 (cinci seriale) şi ca extras în volum (*Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888, 137 p. ; tradus în româneşte de I. C. Pap, în *Ungaria, magyar-román szemle*, I—III, Cluj, 1891—1894), cu multe lipsuri şi erori fireşti în acea vreme ; Simion C. Mândrescu, *Elemente ungureşti în limba română*. Teză de licenţă în litere, Bucureşti, 1892, 198 p., cu lacune (la fel de fireşti), dar cu observaţii juste, ca: „aproape pentru toate cuvintele de origine ungurească se găsesc sinonime cari fac concurenţă şi le scad din valoare" (p. 16) ; cf. infra, p. 258 ; Asboth Oszkár, *Az oláh nyelvbe átment magyar szók*, NyK., XXVII, 1897, p. 325—448 (cuvintele ungureşti sînt în număr de 100) ; Damian, AdMRom., p. 5—12, cu amplă bibliografie mai veche ; Treml (> Tamás) L., *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, în UgJB., VIII, 1928, p. 25—51, IX, 1929, p. 274—317 [recenzie cu corectări şi amplificări : DR, VII, 1934, p. 195—218; N. Drăganu] ; Bitay Árpád, *Ujabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kuta tásában* [Noi puncte de vedere şi date pentru cercetarea elementelor ungureşti în limba română], în EmlSzM., p. 619—632 ; Tamás (< Treml) Lajos, *A magyar eredetü román kölcsönszavak müvelödéstörténeti értékelése* [Valorificarea cultural-istorică a cuvintelor româneşti de origine maghiară], în ErdÉvk., 1942, p. 349—394 ; *A román nyelv magyar kölcsönszavainak müvelödéstörténeti jelentösége* [Semnificaţia cultural-istorică a cuvintelor româneşti împrumutate din maghiară], în MgyR., II, p. 337—383 ; V. Breban, *Note despre influenţa maghiară asupra limbii române*, în CercLg., III, 1958, p. 219—224, judicioase observaţii ca: „influenţa ungurească asupra limbii române este mai puternică în Transilvania şi în Moldova, fără să fie uniformă pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Cu cît ne apropiem de părţile nord-vestice, cu atît vom întîlni tot mai multe cuvinte ungureşti, ajungînd ca la graniţa dinspre apus a judeţelor Bihor şi Sălaj să găsim în idiomul românilor cuvinte maghiare, cu fonetismul unguresc, cuvinte care în părţile învecinate s-au adaptat fonetismului limbii române..." ; cantitatea cuvintelor intrate în limba comună „nu se poate stabili cu precizie ; după statistica ce am făcut, ele sunt aproximativ 150, din care 33 în fondul principal" (p. 222). R. Todoranu, infra, p. 259 ; F. Király, LbR., XVI, 1967, p. 408—411 (*gingaş* < ung. *zsengés*).

În legătură cu fonetica şi accentul elemen telor lexicale de împrumut : CercLg. III, 1958, p. 135—140 (Există legătură între cantitate şi accent? Observaţii asupra cuvintelor de origine românească în limba maghiară şi a celor maghiare în română, P. Neescu), V, 1960, p. 75—82 (Sufixul -ău în cuvintele de origine maghiară în limba română, E. Kis), VII, p. 305—313 (Oglindirea evoluţiei consoanelor tematice maghiare -LY şi -NY în tema substantivelor româneşti de origine maghiară), IX, 1964, p. 67—74 (Accentul în cuvintele româneşti de origine maghiară, L. Balázs).

Lexicul maghiar (sau elemente venite prin intermediar unguresc) pătruns şi integrat în limba română reprezintă un lot de valoare cantitativă şi calitativă remarcabilă, deci cu o semnificaţie social-istorică deosebită care se cer reexaminate şi apreciate pe măsura lor reală, în directă relaţie cu structura (în primul rînd cantitatea şi frecvenţa cu funcţia lexicului în ansamblu) tipică a limbii române. Pentru influenţa limbii ungureşti asupra românei, cea mai de seamă lucrare înfăptuită pînă acum este „Dicţionarul etimologic-istoric al cuvintelor maghiare în limba română" elaborat de L. Tamás şi editat de Academia Ungariei[1], în proporţii de-a dreptul impozante, o realizare filologică-lingvistică de valoare deosebită din punct de vedere istoric, ca şi cultural şi social-economic deopotrivă, de mare interes şi utilitate, — cu tot caracterul unilateral şi chiar tendenţios sub unele aspecte, în alegerea, prezentarea şi încercările (unele cu totul „personale") de tîlcuire etimologică a unor elemente lexicale controversate ; cu toate numeroasele greşeli de orientare şi de interpretare, de fond şi de amănunt (ce au fost în mare parte semnalate şi rectificate în analiza făcută la 1975, *Apulum*, XIII, p. 755—770). Ca produs al unei munci susţinute cu tenacitate şi dîrzenie, volumul impresionează prin vastitatea erudiţiei, a documentării şi doctrinei filologice. Autorul (cu numele genuin Ludwig Treml, supra, p. 252, şvab de prin părţile Aradului ; maghiarizat ca „Tamás Lajos" prin a. 1935, ajuns profesor de filologie romanică la universitate şi chiar academician la Budapesta) este un erudit şi poliglot, cu reputaţie în filologia romanică şi mai ales în românistică ; drept aceea, „Dicţionarul" — alcătuit cu un deosebit zel şi pasiune (ce adesea pot să ducă la excese şi deformări ale realităţii) — veritabilă „încoro-

[25] Cf. Kniezsa, *op. cit.* [supra, cap. II, nota 49].

[26] Réthy, *op. cit.*, p. 157.

[27] De ex. ErdM., 1943, p. 21—45 (Makkai L.) etc.

[28] E. Petrovici, *Toponimia ungurească în Transilvania medievală*, în Trans., LXXIV, 1943, p. 11—130 ; I. Moga, RoumTr., p. 55—71 ; Sever Pop, *Die Toponymie Siebenbürgens*, în *Siebenbürgen*, I, p. 319—348. Terminologia maghiară a fost impusă în toponimia teritoriilor stăpînite şi exploatate de magnaţii feudali nu numai acolo unde au făcut colonizări şi exista populaţie maghiarofonă (inclusiv Secuimea ; cf. de ex. GyHNev. etc.), dar şi în alte zone, unde populaţia era românofonă şi curat românească neamestecată. E. Petrovici, *Toponymie et histoire*, în RevRHist., IV, 1965, p. 3—13, spec. 10—12.

[1] Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter), Budapest, Akadémiai Kiadó [Ed. Academiei], 1966, 936 p. în 8°. — Cuprins : p. 5—23 Einleitung ; p. 24—47 Verzeichnis der Abkürzungen ; p. 49—870 Etymologisch-historisches Wörterbuch ; 873—936 Wörterverzeichnis (indice de cuvinte : albaneze, germane [săseşti ş.a.], greceşti, latineşti, romanice, româneşti, slavone, turceşti, ungureşti). Despre justificarea termenului „dicţionar (Wörterbuch)" aici, cf. infra. p. 254. Recenzii (în linii generale) : *Revue Roumaine de Linguistique* (Bucureşti), XII, 1967, p. 259—261 (H. Mihăescu ; infra, p. 259, nota 13) ; CercLg., XIII, 1967, p. 323—327 (B. Kelemen) ; LbR., XVII, 1968, p. 93—94 (Al. Marosi) ; analiză detaliată cu multe corectări şi completări în articolul nostru, *Apulum*, XIII, 1975, p. 753—775.

BDD-B457-05 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

nare (Lebenswerk) a unei lungi și susținute activități filologic-lingvistice se impune ca o realizare de prim rang pentru lexicografie și utilă cunoașterii istoriei limbii române, pentru etimologia și relațiile cultural-lingvistice nu numai între populația ungarofonă (cu putere militară, politică și economică) și cea românească (românofonă), ci și între alte populații slave, germanice, turci etc. în spațiul carpatic și dunărean, deci pentru istoria dezvoltării și relațiilor economice, sociale, politice și culturale de aici în evul mediu și în perioada modernă. Masivitatea, vastitatea, varietatea materialului, a documentării sînt la înălțimea numeroaselor idei și tentative ingenioase de a tîlcui și atribui unele cuvinte românești obscure ori controversate, oferind etimologii noi și cu noi puncte de vedere, valabile ori contestabile, respectiv greșite, evident false.

Dar materialul lexical și bibliografic adunat și sistematizat de L. Tamás poate fi, numit: i m e n s (mai ales față de proporția și valoarea lui reală în limba română) din sursele cele mai variate, și anume documentele și literatura religioasă a veacurilor XV și urm., cronicarii și diverse texte literare ori epigrafice mai vechi, literatura populară și cultă începînd din veacul al XVII-lea pînă azi, lexicografia și presa, publicațiile diferite filologice, de etnografie, folclor etc., din care se oferă referințe ample și citate confortabile în fraze ori expresii deplin lămuritoare, concludente, în transcriere și ortografie originale, nelipsind scriitorii mai vechi și cronicarii, cu modeștii scribi medievali alături de marii mînuitori ai condeiului românesc, clasicii prozei și ai poeziei (ca Budai-Deleanu, Alecsandri, Creangă, Eminescu, Slavici și Sadoveanu, Rebreanu și Arghezi, Beniuc, Titus Popovici ș.a.), glosarele regionale și locale, dicționare, Atlasul lingvistic român, înregistrări proprii („eig.S." ale lui L. Treml) etc., care folosesc sau menționează vreun termen de obîrșie ungurească ori venit prin atare intermediar. Structura lucrării (WtbUngR.) și repartizarea materialului lexical este făcută după criterii moderne, cu experiența celei mai înaintate lexicografii și științe etimologice. În introducere se arată (pe lîngă necesitatea și utilitatea repertoriului, însemnătatea și istoricul problemei) situația lotului lexical maghiar din română: 93% din material sînt elemente d i a l e c t a l e (din graiuri, cu caracter zonal ori strict local) și numai vreo 195 cuvinte sînt considerate de autor ca aparținînd „românei comune", respectiv literare (adică întregului dialect zis „daco-român"); dar și aici restricțiile și rectificările apar foarte importante, substanțiale (v. infra, p. 255). Urmează un studiu amănunțit al elementelor maghiare controversate ori neclare, cuvinte osmanice, internaționale, germano-maghiare, elemente din terminologia cancelariei ardelene (latinisme) din veacurile XVIII—XIX; termeni latino-ungari din scrierile religioase protestante; cuvintele ungurești (foarte numeroase, în chip firesc) în idiomul românilor din Ungaria (la est de Tisa, p. 18); deplasarea accentului pe prima silabă (ca în ungurește); sufixe ungurești; semantica și calcuri (p. 20). Confuziile în ce privește utilizarea bibliografiei și adoptarea abrevierilor, lipsurile în repertoriul abrevierilor și al numelor de autori, greșeli și inconsecvențe în redarea toponimiei actuale (localități, județe, raioane etc.), confuzii între sate și numirile lor maghiare sau românești în Transilvania, prezentarea grafică dificilă, nepractică, numeroasele erori de tipar, unele grave și producătoare de încurcături au fost arătate în mare parte (*Apulum*, XIII, 1975, p. 755—760; nu mai pot fi repetate aici). Dar trebuie observat că în ce privește structura și c o n ț i n u t u l lexical și etimologic al „dicționarului", adică însuși m a t e r i a l u l de cuvinte și atestările, formele și tîlcuirile etimologice propuse ori încercate, este de relevat din nou aspectul șocant, surprinzător (cum s-a mai observat): p r o p o r ț i i l e (evident: hipertrofiate) ale repertoriului tamásian, care acoperă nu mai puțin de 820 pagini, cu 2800 cuvinte-rubrici (numărate de H. Mihăescu, supra, nota 1). Cum a ajuns Ludovic Tamás la asemenea cifră colosală (care i-a permis să încropească un mare „dicționar")?—o arată el însuși în prefață, unde precizează că vreo 93% din cuvintele codificate de d-sa au un caracter local sau dialectal, mai ales în zona de nord-vest a teritoriului lingvistic „daco-român" (Arieș — Someș, Sălaj, Sătmar, Bihor, Ungaria pînă la Tisa): o lungă serie (ce nu este totuși completă) de provincialisme, elemente strict locale ori total învechite, ieșite din uz sau atestate o singură dată, izolate, insolite; deci aproape complet lipsite de semnificație lingvistică, social-economică și cultural-istorică. L. Tamás a cuprins nu numai elementele evident și dovedit

ungurești, ci și pe cele despre care s-au exprimat opinii diferite [2] și pe care le discută (p. 9). Revenind asupra acelei precizări a autorului că „vreo 93%" din tot conținutul „dicționarului" său sînt elemente secundare ori de minoră importanță, e necesar a stabili că din cele 195 cuvinte pe care filologul budapestan le consideră ca generalizate aparținînd „românei comune-literare" [3], multe sînt de omis și de trecut la categoria „provincialismelor" și elementelor locale (ardelenisme), anume mai mult de trei duzini, care fie că nu sînt ungurești, fie mai ales că nu erau deloc „generale" ori generalizate în măsura preconizată de către L. Tamás (lucru relevat de altfel uneori chiar de dînsul): *borviz* (recent, cunoscut numai la oraș, prin restaurante; echivalentul curent românesc este *apă minerală*), *canaf* (turcesc), *căpeneag, ceangău, ceardaș, ciormoiag, ciupercă* (slav), *cleștar, dereș, doboș, dolman, dudău, făcălet, ferches, forint, ghimbir, gulaș, hădărag, ir, mertic, mihalț, mușter, ocnă, papistaș, pecie, pejmă, pesmet, pirjoli* (slav), *poduț, ponosluì, rîntaș, saschiu, șir* (cu verb *înșira*, preroman, autohton), *tar, tărhat, tău, tist, ponosluì, rîntaș, saschiu, șir* (cu verb *înșirà*, preroman, autohton), *tar, tărhat, tău, tist, țimir, vindereu* etc. Măsura în care celelalte cuvinte (adică majoritatea absolută, peste 95% din conținutul „dicționarului") sînt de caracter strict local, fără importanță ori semnificație lingvistică și cultural-istorică, este bine cunoscută, se va arăta parțial mai jos [4]. De remarcat totuși că înșirarea lor chiar integrală (inclusiv toate „nimicurile" lexicale) nu este pînă la urmă lucru cu totul inutil, putînd servi eventual unor filologi și chiar istorici spre documentare; dar aici se impune ca necesitate absolută cunoașterea

---

[2] WtbUngR., p. 8 „wir hielten uns vor allem an das Prinzip, daß nicht nur die ganz sicher dem Ungarischen entlehnten Wörter behandelt werden müßen, sondern auch diejenigen, über deren Herkunft verschiedene Meinungen aufgekommen sind. Dadurch wird zwar der Umfang unseres Buches erweitert, aber auch dessen Brauchbarkeit nicht unwesentlich erhöht. Vieles mußte indessen auch weggelassen werden. So vor allem die dilettantenhaften, aber auch die von namhaften Gelehrten stammenden und offenbar verfehlten Erklärungen...".

[3] WtbUngR. p. 6—7 „eine besondere Aufmerksamkeit wird der Volkssprache, den Mundarten zugewendet. Ungefähr 93% der von uns behandelten Wörter sind nämlich, mehr oder weniger verbreitete m u n d a r t l i c h e E l e m e n t e und nur etwa 195 können zum gemeinrumänischen, bzw. schriftrumänischen Wortschatz gerechnet werden. Hier und da mit gewissen Einschränkungen können in diesem Zusammenhange folgende Wörter erwähnt werden: *agriș, alac* (?), *alcătuì, aldămaș, alean, altoi, aprod, arendaș, arpăcaș, baie, ban, bardă, bănuì, belșug, beteag, bir, biruì, bizuì, bilciu, bințuì, bocanc, boltă, borcan, borviz, bulfeu, bumb, bundă, burzuluì* (a se —), *butaș, camfor*(?), *canaf, căpeneag, cea, ceangău, ceardaș, ceatlău, cetluì, cheltuì, chezaș, chibzuì, chin, chip, chipeș, ciopor, ciormoiag, ciubăr, ciumăfaie, ciupercă, cizmă, cleștar, copoi, cormană, coroi, cotlon, dereș, dîjmă, dîmb, doboș, dolman, dorobanț, dric, dudău, făcăleț, făgaș, făgădui, fedeleș, fel, ferches, ferestruì, foișor, forint, gazdă, gealău, ghimbir, gingaș, giulgiu, gînd, gulaș, guler, haidue, ham, hang, harță, hădărag, hăis, hăituì, hălăduì, heleșteu, hîrciog, hîrdău, hoit, holdă, hotar, husar, imaș, ir, iz, îngăduì, întîlnì, jale, jilip, labă, lacăt, lance, lanț, larmă, lăcaș, lăcătuș, leuștean, lipie, locuì, (lăcuì), majă, mangaliță, marfă, meleag, mertic, meșter, meșteșug, mihalț, mintă, mistuì, mîglă, mîntuì, mîzgă, (?), mohor, mușter, moștruluì, neam, ocnă, oraș, pahar, paloș, panglică, papistaș, papricaș, părean, pecetluì, pecie, pejmă, pesmet, pildă, pipă, pîrcălab, pîrgar, pîrjoli, poduț, ponosluì, pont, raită, rătez, răvaș, răzeș, rîntaș, sas, saschiu, săcuì* (secui), *sălaș, sălășluì, seamă, sicriu, sîrguì, șalău, șarg, școală, șir, șireag, șoim, șpan, talpă, tar, tăgăduì, tălpaș, tămăduì, tărăboanță, tărhat, tău, tist, tilhar, tobă, toc, țarcă, țimir, uliu, uluì, uriaș, uric, urluì, vamă, viclean, vicleșug, vileag, vindereu, viteaz, vizitiu, zăbală, zurgălău".

[4] Exemple din atare categorie de cuvinte, dialectale (regionale sau „provincialisme"; relevate ca atare mai de mult, de ex. în EmlMel. p. 87, 443—444; ErdM., 1943, p. 43; CercLg., III, p. 222—224 etc.); *acar* (*acarcine, acarcare, -cînd, -cum*) < ung. *akár*; *bai* „dificultate, necaz, bucluc" < *baj*; *bolund* „nebun, nebunatic, aiurit" < *bolond*; *căpeneag* „mantă, palton, pardesiu, mintean" < *köpenyeg*; *a ciufuli, c(o)lop, coșteiu, deschilini, lepedeu, pălută, tolceriu, uiagă, făgădău, cosalău, legheleu, furdulaș, căput, depleu* ș.a.;

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

și respectarea s i t u a ț i e i și rostului tuturor acestor cuvinte în economia generală a limbii române și mai ales frecvența lor (cf. infra, p. 258—261). Trebuie adică să fie precizat faptul că atare cuvinte de împrumut (o „minoritate" restrînsă din care Ludovic Tamás a căutat să confecționeze un „dicționar"), intrate nu de mult sau foarte recent (multe din ele fiind dispărute ori pe cale de dispariție) în unele zone ale graiurilor „dacoromane", sînt surogate insignifiante ce au un *echivalent* (sau două, trei) în fondul i n d i g e n (latin, autohton) sau în împrumuturile slave ori de altă proveniență în limba română. Relevarea unui asemenea echivalent nu o face L. Tamás niciodată și pe bună dreptate pentru teza sa urmărind să etaleze mult exagerate proporția și valoarea calitativă a stocului de cuvinte ungurești în română, — cu țeluri propagandistice foarte abil camuflate după masiva perdea a erudiției și a vastei doctrine filologice. Este firesc deci ca, în același repertoriu, ca „în aceeași oală" (alături de cuvintele din categoria celor menționate supra, p. 255, care majoritatea au o importanță oarecare în economia limbii) să fie aruncate (într-un exces de zel, relevat și reprobat chiar și de Kelemen B., supra, nota 1) și o sumedenie de elemente secundare și chiar foarte numeroase nimicuri lexicale (ca *ablăcaș, abronci, aghicos, aiandic, aranier, arulì, banfì, dolgozì, tulșagoș, voghion* etc.), care au contribuit la sporirea colilor de tipar în proporția de a „justifică" titlul pretențios și deplasat dat repertoriului: „dicționar" (Wörterbuch), potrivit unei concepții bizare despre structura și stratificarea lexicală a limbii române. Ludovic Tamás ar părea chiar că simulează a ignorà importanța fundamentală, primordială a fondului lexical ereditar (latin + autohton, preroman), la care se adaugă în ordine cronologică cel slav vechiu (popular și bisericesc) [5]. Conform unei atare concepții „ungarocentriste" (care este principala cauză a „hipertrofierii" dicționarului tamásian), ar însemnà că limba română ar trebui să aibă vreo 6—7 „dicționare", cîte unul pentru fiecare din loturile mai importante (sau considerate ca atare) ale vocabularului, adică: pentru elementele ereditare *1)* latin-romanic [6], *2)* autohton (traco-dacic) [7], pentru cele de împrumut *3)* slav [8], *4)* oriental

cipcă „dantelă", *laboș* „cratiță", *fișpan* „prefect", *varmeghie* etc. Avînd în română echivalente vechi (latine, slave etc.), asemenea provincialisme mai mult sau puțin recente și distonante formînd obiect de ironie și derisiune la românii din alte zone și la generațiile mai tinere, sînt izolate, se aud mereu mai rar sau deloc, fiind pe calea dispariției; ele corespund într-un fel cu „românismele" intrate în limba maghiară din Transilvania după a. 1918 (cf. StCom; 13, p. 249; ErdM., 1935, p. 173, p. 290—291, 1936, p. 92—93, 1937, p. 97—98, 1941, p. 381—384; „repertoriul"-epilog al acestor cronici malițioase „zárszó a nyelvmüvelés ravathoz" în ErdM., 1942, p. 373—375; 1943, p. 123—132).

[5] De ex. în WtbUngR., p. 770, la *tămădui*, L. Tamás face observațiile bizare „das Wort ist auf dem ganzen Sprachgebiet verbreitet und gehört zu den ständigen Elementen des Wortschatzes, obgleich daneben das lat. *vindecà* ebenfalls gebraucht wird", apoi „im Grundwortschatz wurde *tămădui* durch *vindecà* und *lecui* ersetzt", care sînt încercări de a pune lucrurile anapoda: absurditatea aserțiunii că un element străvechiu, creditar ca *vindecà* ar fi ... „înlocuit" pe un împrumut recent în limba română este evidentă, arătînd caracterul confuz sau confuzionist al concepției lui L. Tamás despre stratificarea lexicală în limba română și despre valoarea calitativă, frecvența, circulația elementelor din fiecare lot lexical.

[6] A. Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine* [I], Frankfurt, 1870, *Éléments latins*; *S.* Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, *Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905; I. -A. Candrea — O. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907—1914 (*a — putea*).

[7] Un tabel și o schiță sumară a acestor elemente: I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1959, p. 119—131 (ed. II, 1967, p. 187—230; ed. germană *Die Sprache der Thrako-Daker*, București, 1969, p. 211—264); idem, *Elemente autohtone în limba română*, (Substratul comun româno-albanez), București, 1970, 269 p.; în ansamblu: idem, *Etnogeneza Românilor*, București, 1981, 448 p.

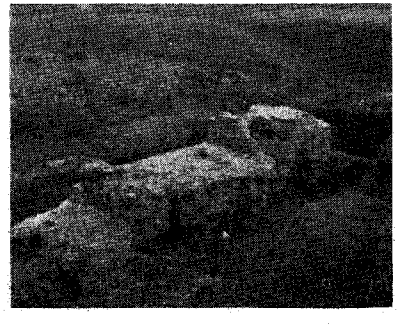
[8] F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, în *Denkschriften* Akad., Wien, XII, 1862, p. 1—70; Cihac, [II], *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs modernes et albanais* (1879).

1 Săpături arheologice la așezarea neolitică de la Bicsadul Oltului (jud. Covasna), 1949 (I. I. Russu, Z. Székely, E. Chirilă) (Foto Muz. jud. Covasna)

2 Cetatea dacică de la „Vapa" — — Bicsadul Oltului (1949). În prim plan (I. I. Russu) (Foto Muz. jud. Covasna)

3 Castrul roman de la Comolău (jud. Covasna). Aspect din timpul campaniei arheologice 1949, la care a participat și I. I. Russu (Foto Muz. jud. Covasna)

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

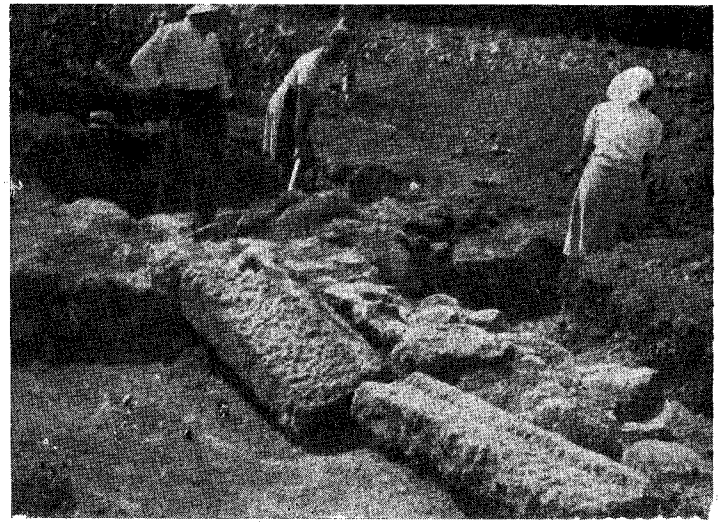
4

5

6

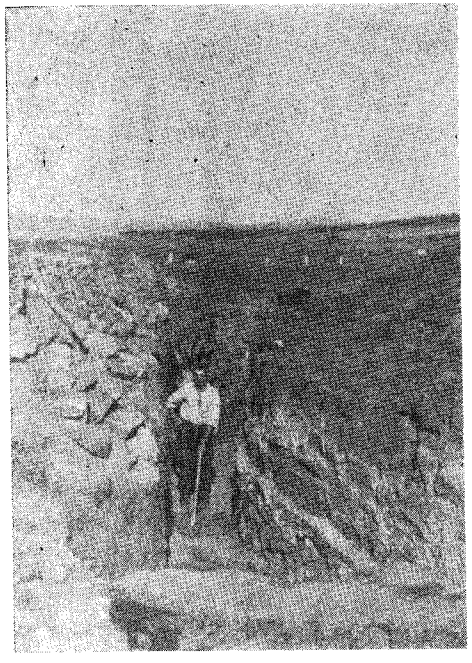
7

4—5—6—7—8 Castrul roman de la Inlăceni (1950). În prim plan I. I. Russu (Foto dr. N. Gudea)

8

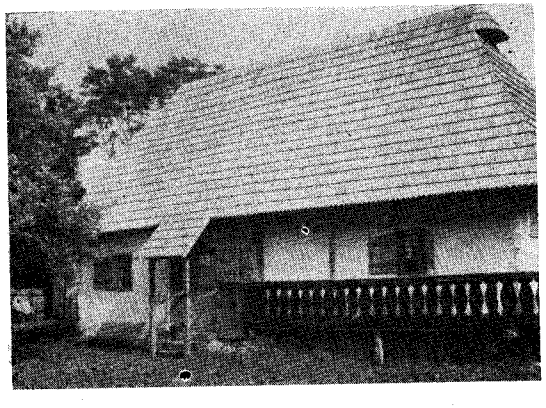
BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

9 Săpături arheologice în castrul roman de la Breţcu (jud. Covasna) (1926) (Foto dr. N. Gudea)

1

10—11 Casa-muzeu din Bisericani (jud. Harghita)

11

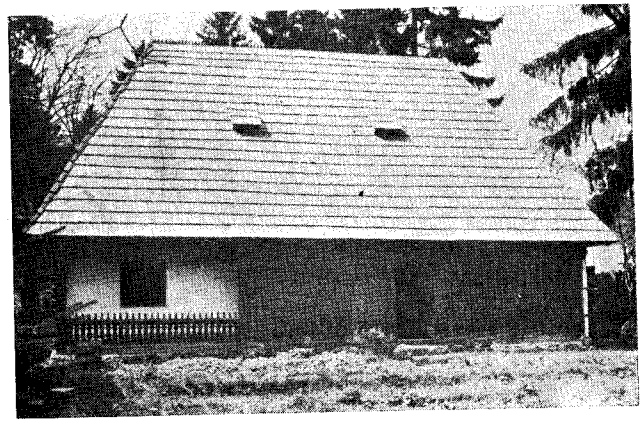
12—13 Casă tradiţională din Păltiniş (jud. Harghita), datată 1853

12

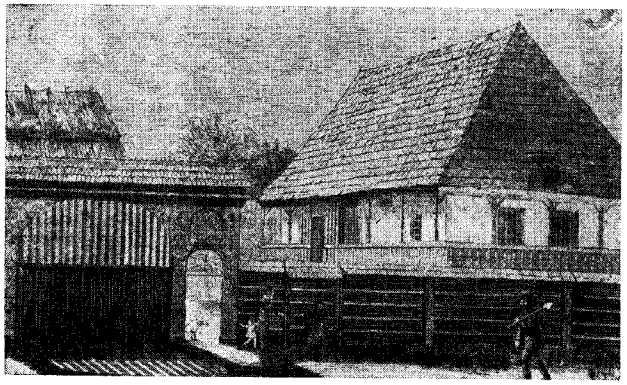

13

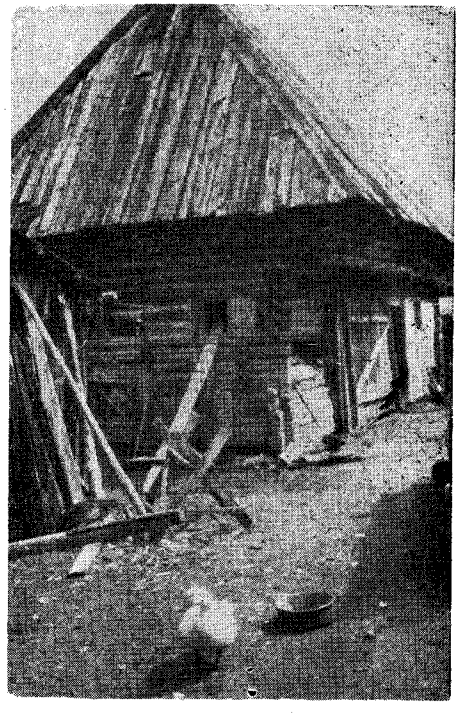

14 Casă ţărănească din Armăşeni (jud. Covasna), datată 1767

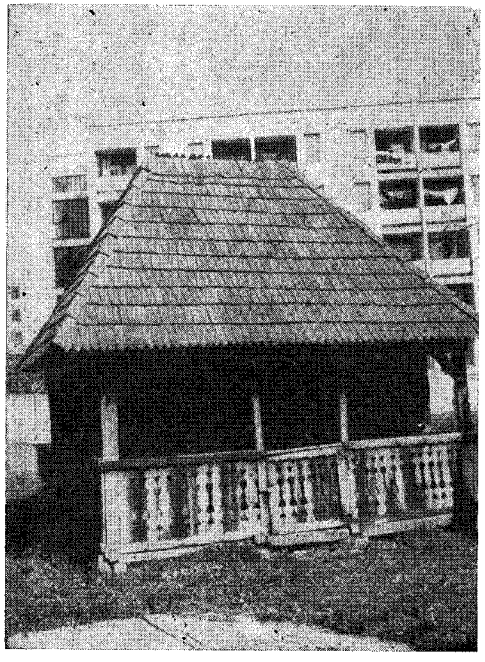
BDD-B457-05 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

15 Casă țărănească din Odorhei (după Orbán Bálász)

16 Găbănaș de la Medișoru Mare (jud. Harghita), datat 1793

17 Anexă gospodărie țărănească din Delniţa nr. 46. (jud. Covasna)

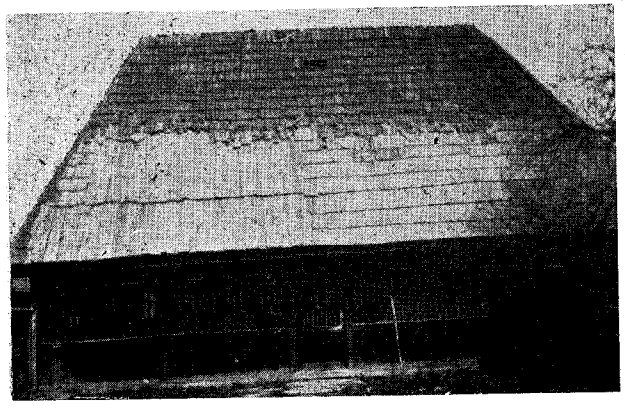

18 Casa țărănească Cernat din Doboi (jud. Covasna)

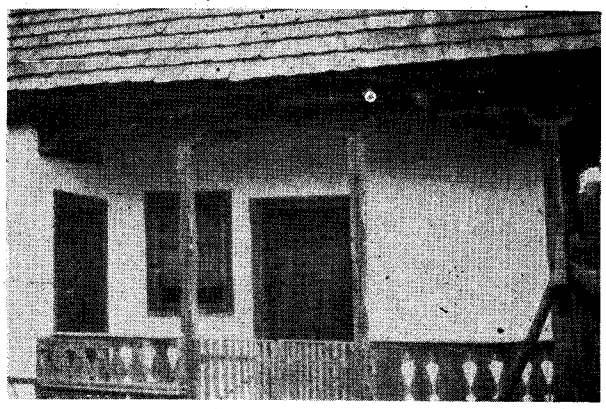

19 Casă țărănească din Casin-Imper (jud. Harghita), în M.E.T.

20 Casă țărănească din Plăeșii de Sus (jud. Harghita)

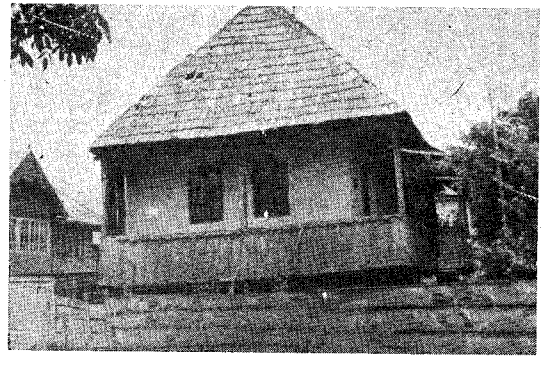
BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

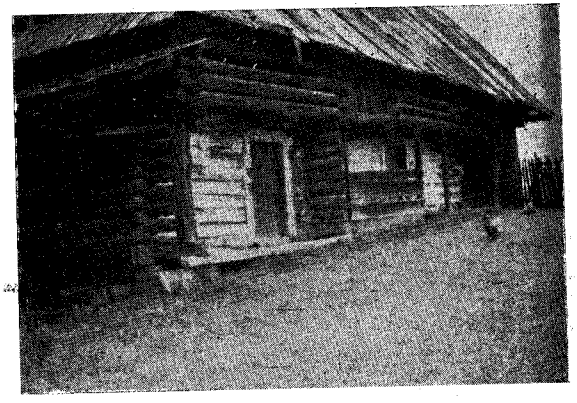
21 Casă țărănească din Remetea (jud. Cluj)

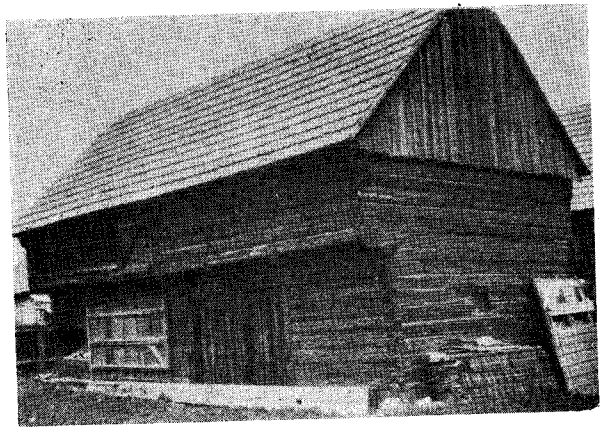
22 Casă din Imper (MET)

23 Casa țărănească Simeon Mozeș din Corund (jud. Harghita)

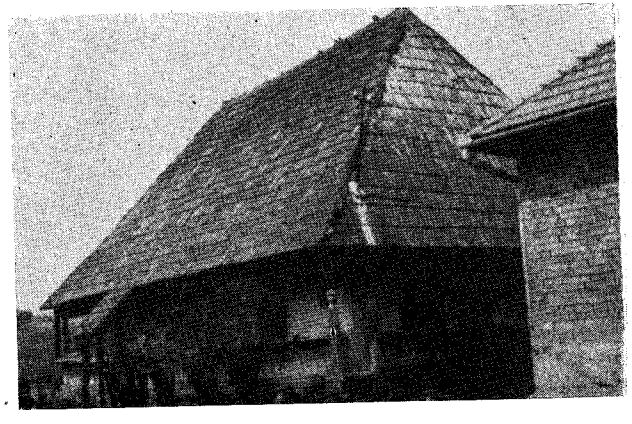

24 Șură țărănească din Ditrău (jud. Harghita)

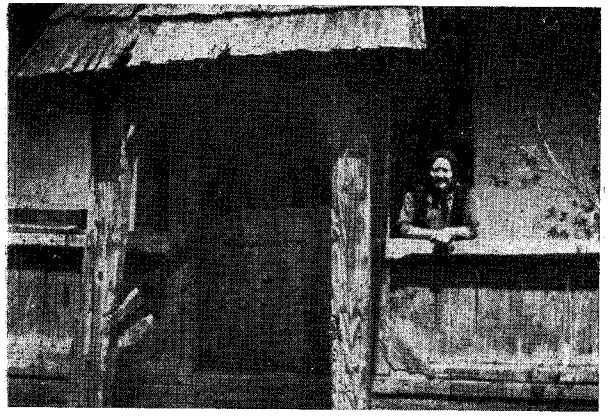

25 Anexă gospodărească din Joseni

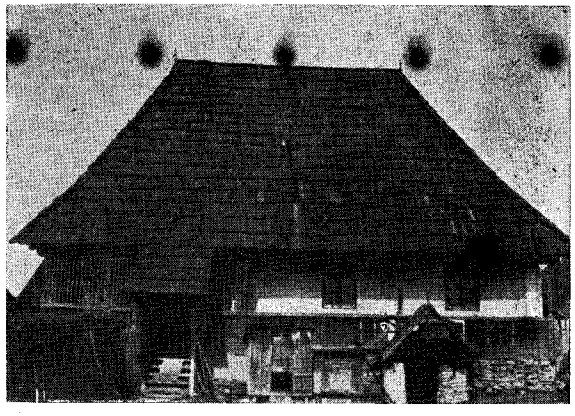
26 Casa Fazekaș din Ciucsîngeorgiu (jud. Harghita)

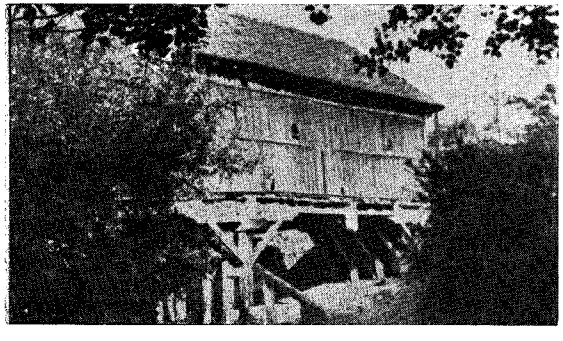
BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

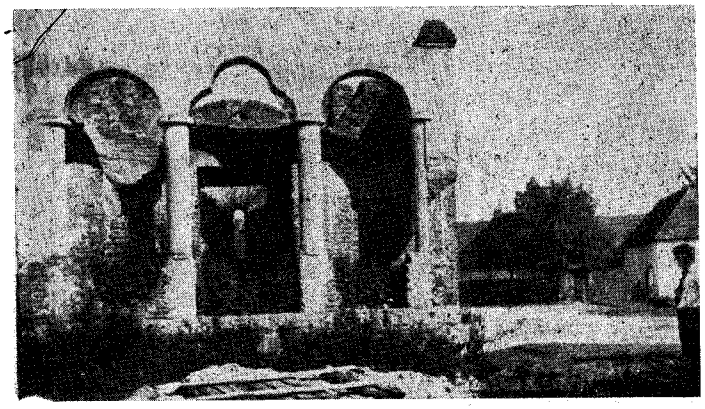
27 Casa Fazekaş din Ciucsîngeorgiu (jud. Harghita)

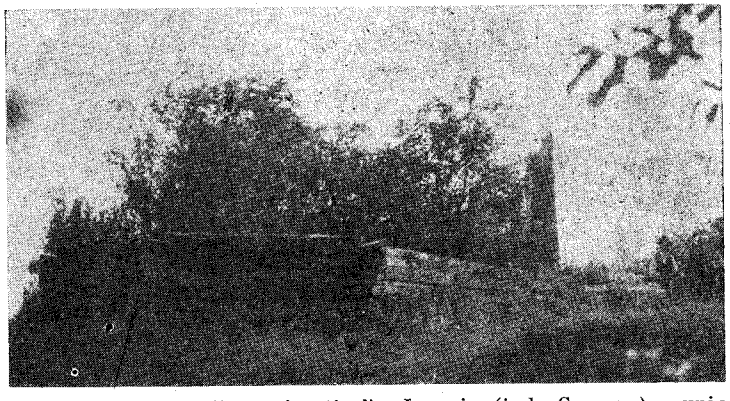
28 Casa lui Ioan Vitos din Ciucsîngeorgiu (jud. Harghita)

29 Pod de lemn acoperit la Cădaciu (jud. Harghita)

30 Ruina bisericii românești din Doboșeni (jud. Covasna), dărîmată de horthyști

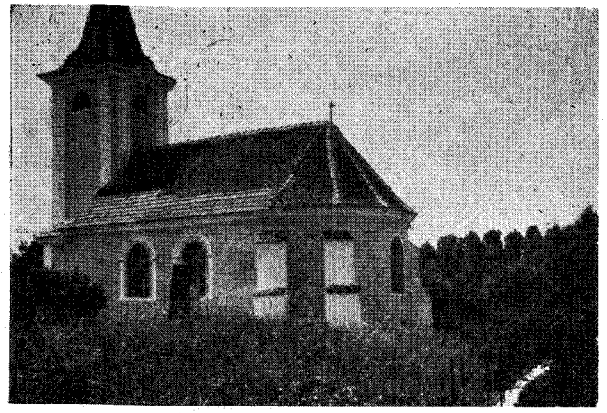

31 Ruina bisericii românești din Lemnia (jud. Covasna) — unic martor al prezenței românilor în localitate

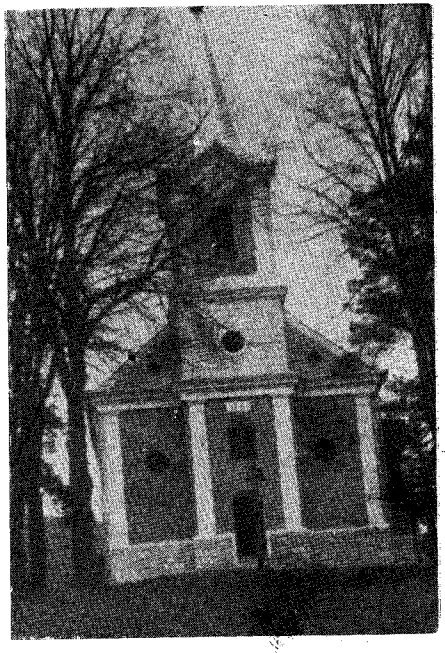

32 Biserica românească din Topliţa (jud. Harghita)

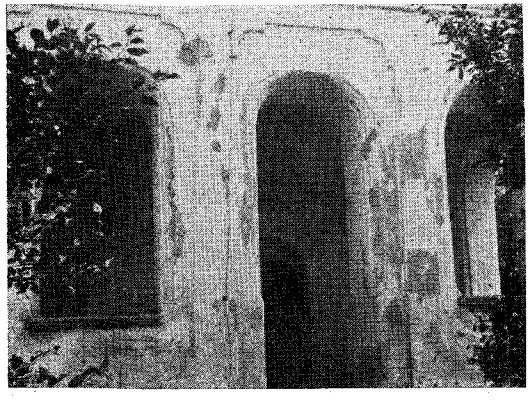
BDD-B457-05 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

33 Biserica românească din Căpeni (jud. Covasna)

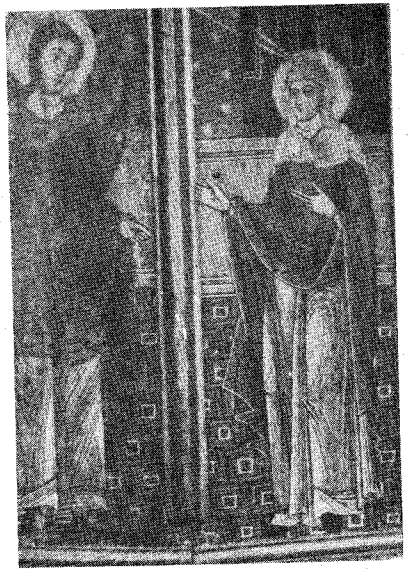
35 Biserica românească din Doboi-Imper (jud. Harghita)

34 Biserica românească din Porumbenii Mari—Murgeni (jud. Harghita)

36 Biserica românească din Săcel (jud. Harghita)

37 Ușile împărătești de la Boiu (azi la biserica din Uilac-Săcel, jud. Harghita)

38 Biserica românească din Ciucsîngeorgiu (jud. Harghita)

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

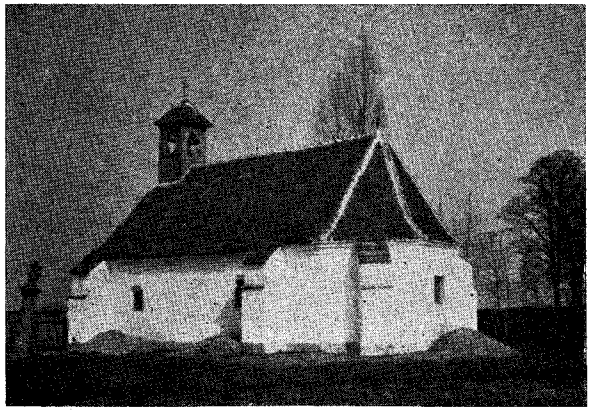
39 Detaliu de frescă de la biserica din Ciucsîngeorgiu (jud. Harghita)

40 Biserica românească din Joseni (jud. Harghita)

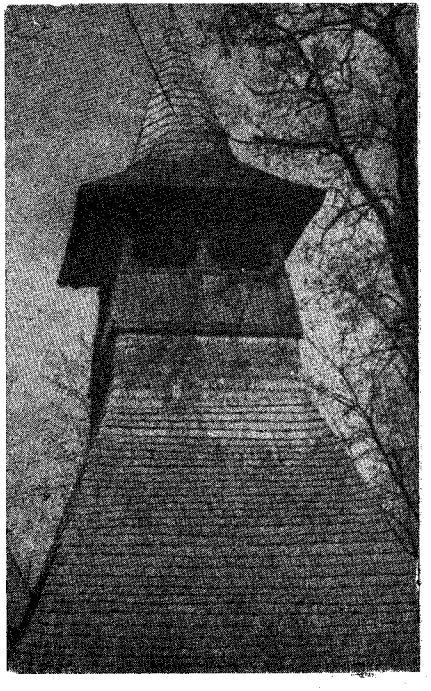
41 Biserica românească din Vidacut (jud. Harghita)

42 Biserica românească din Lăzărești (jud. Harghita)

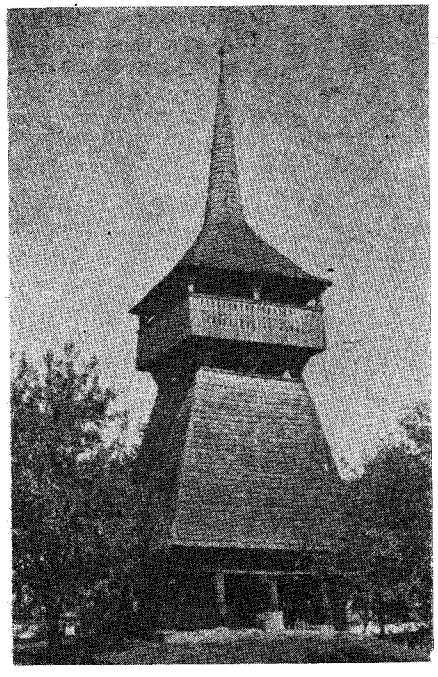
43

43—44 împrumutări de la arhitectura de lemn românească: clopotnițele bisericilor din Ceaușu de Cîmpie și Agișteu (jud. Mureș)

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

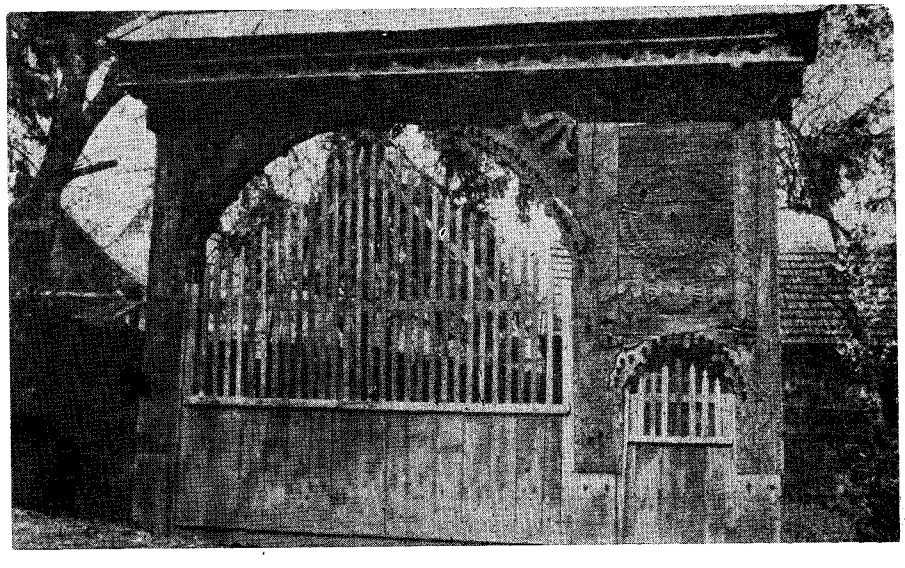
45—46 Împrumuturi de la arhitectura de lemn românească : clopotnițele bisericilor din Saroș (jud. Mureș) și Hățuica (jud. Covasna)

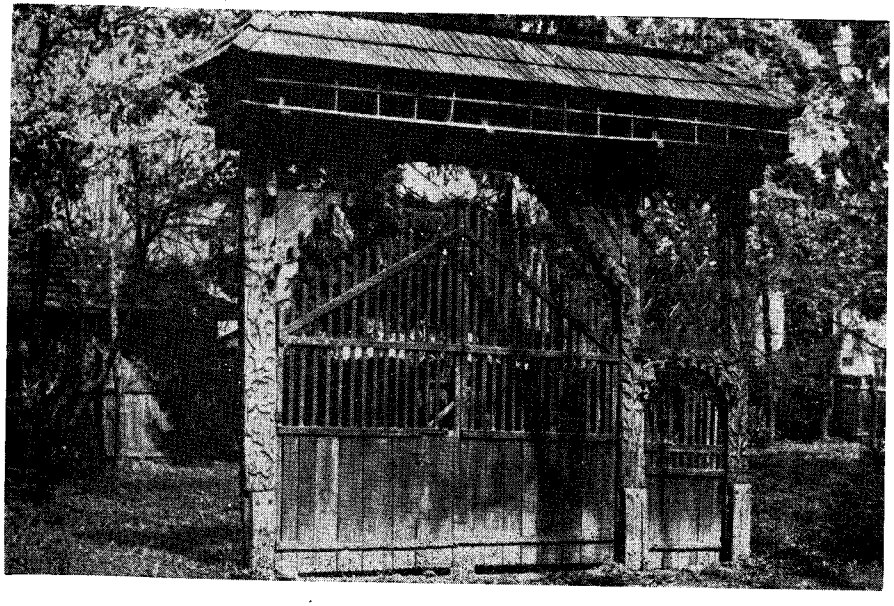

47 Biserica românească din Subcetate (jud. Harghita)

48 Poartă din Dalnic (jud. Covasna), 1751

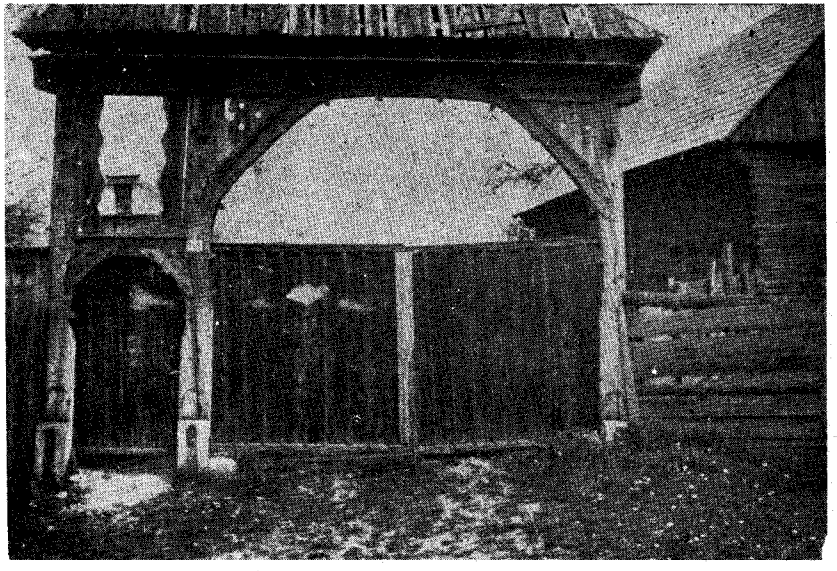
BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

49 Poartă din Mărtineni (jud. Covasna), 1778

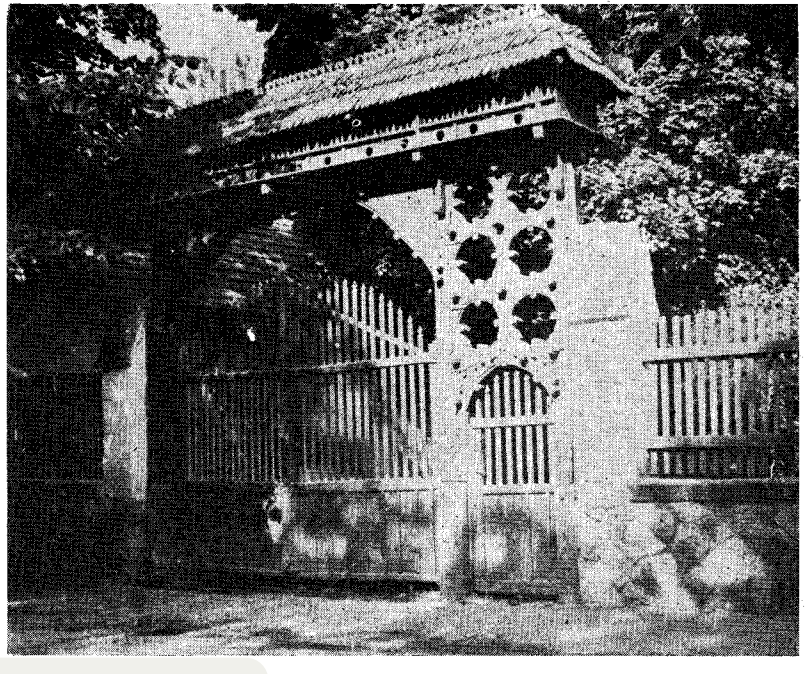
50 Poartă din Armăşeni (jud. Covasna), 1761

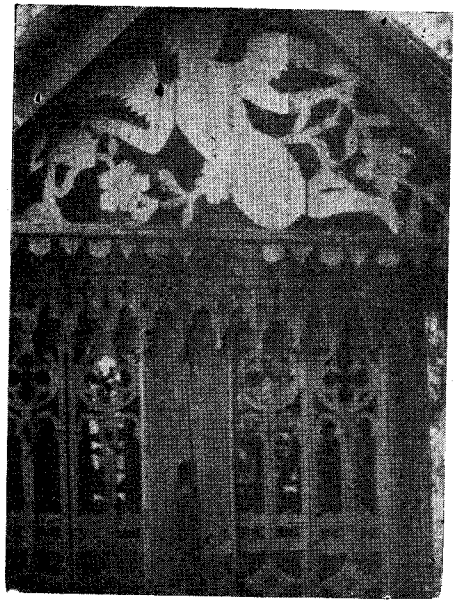

51 Poarta casei nr. 148 din Delniţa (jud. Covasna)

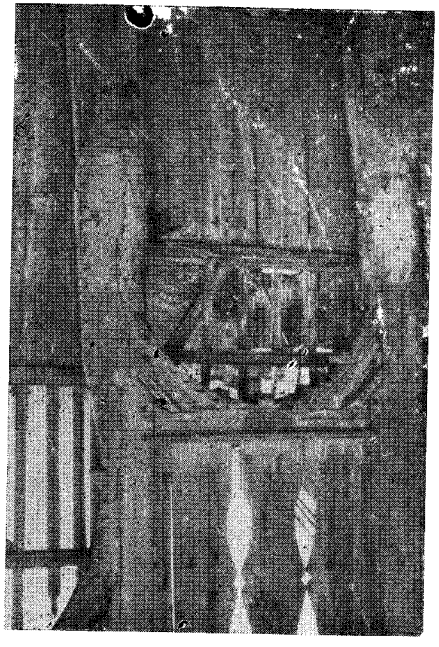
52 Poartă din Dalnic (jud. Covasna)

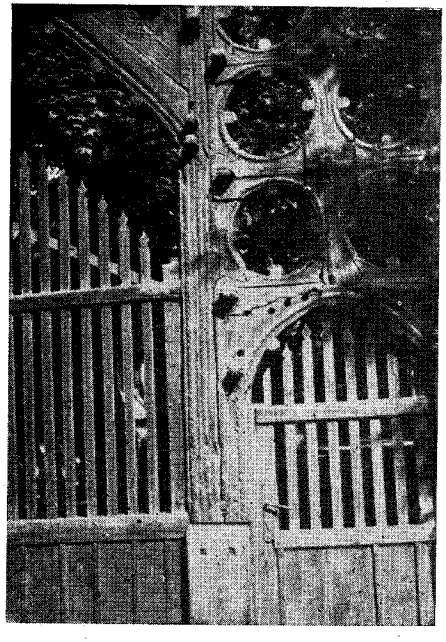
BDD-B457-05 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

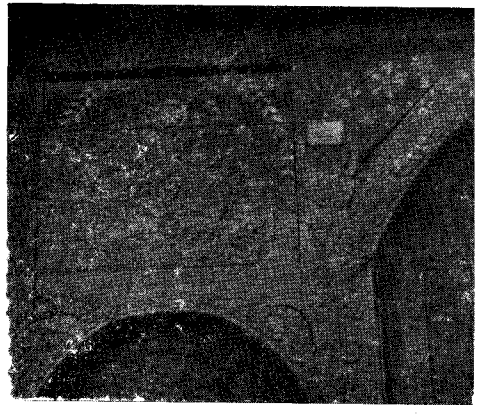
53 Detalii de poartă la Subcetate, lucrată de Marcu Ion

55 Poartă de la Delniţa (jud Covasna)

54 Detaliu de poartă (în Muzeul judeţean Covasna), 1733

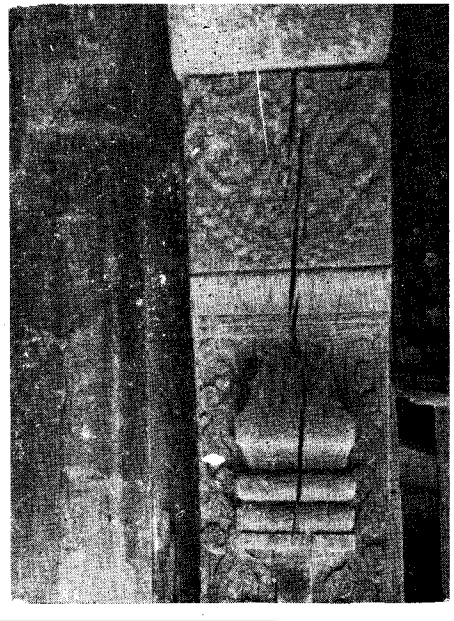

56 Decoraţie de poartă la Căpîlniţa (jud. Harghita)

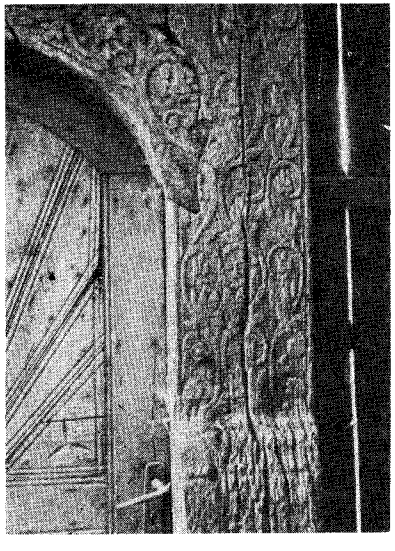

58 Ancadrament de poartă la casa din Ciucani (în Muzeul judeţean Miercurea Ciuc)

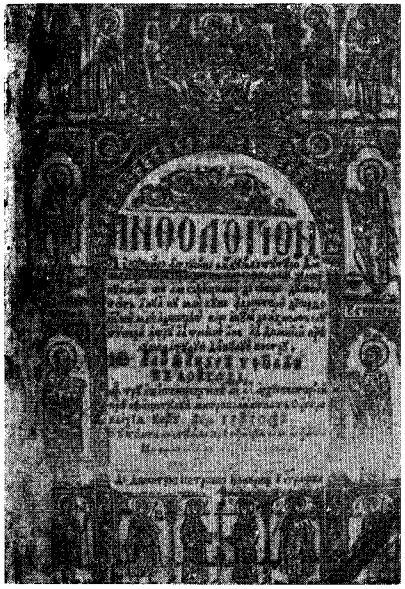
57 Ancadrament de poartă la casa-muzeu de la Corund (jud. Harghita)

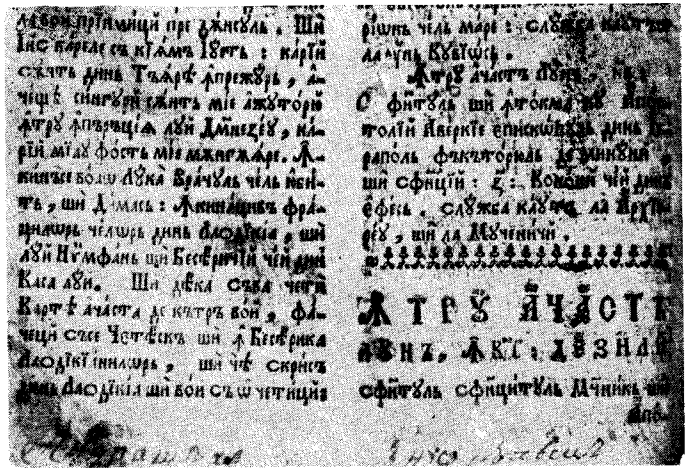
59 Ancadrament de poartă la casa din Păltiniş-Sinzieni (în Muzeul Cristuru Secuiesc)

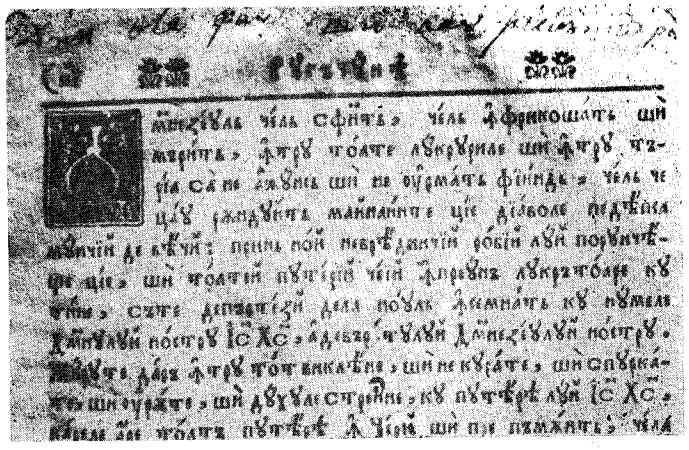

BDD-B457-05 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

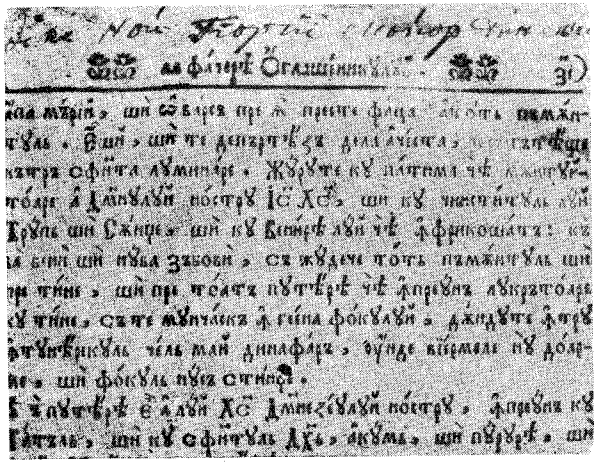

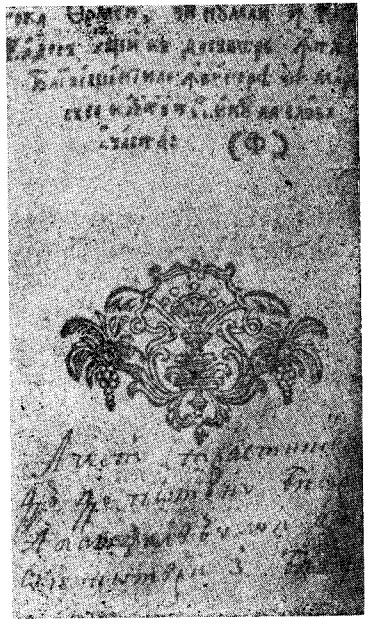
60—61 Antologhion (Bucureşti, 1777), descoperit la Săcel (jud. Harghita) (Col. mănăstirii Topliţa

62—63 Molitvelnic (Blaj, 1784), descoperit la Săcel (jud. Harghita), cu însemnare (Col. mănăstirii Topliţa)

64 Însemnare de pe Strasnic (Blaj, 1753) de donare a cărţii pentru biserica din Aldea la 7 oct. 1766 (Col. mănăstirii Topliţa)

BDD-B457-05 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

65 Romînce din Videcut (1983)

66 Femei din Imper îmbrăcate în costum popular secuiesc (Fototeca Muz. Etn. al Transilvaniei)

turcesc [9], 5) greco-byzantin [10], 6) neologisme-latinisme-internaționale etc., ca și un „dicționar etimologic" al cuvintelor obscure, de obîrșie necunoscută ș.a., precum are un „dicționar unguresc" prin osîrdia lui Ludovic Tamás. Este evident însă că o limbă — oricît de bogat și variat ar fi tezaurul ei lexical — poate și trebuie să aibă un s i n g u r *dicționar* istoric-etimologic, general, eventual cu repartizarea loturilor lexicale în „părți" după sursa lingvistică de unde vin ele.

Este un lucru notoriu și foarte simplu, dar necesar a fi repetat că toate împrumuturile ungurești, atît cele secundare-locale (supra, p. 256), cît și toate cele generale sau foarte răspîndite în română (supra, nota 3) au un e c h i v a l e n t din alt fond lexical. În WtbUngR. se ignorează total atare fapt, adică existența unor corespondențe, „dublete" ce nu sînt menționate nici măcar acolo unde este vorba de același cuvînt cu fonetism divers (de ex. WtbUngR., p. 578 *oltar* luat prin releu slavo-maghiar ; Ludovic Tamás tace de existența în limba română a lui *altar* moștenit direct din latină), ca și faptul s t r a t i f i c ă r i i lexicale, succesiunea loturilor de cuvinte din surse variate, care coexistă și alternează avînd variate valori semantice, nuanțe și putere de circulație, — aspecte ce trebuie avute mereu prezente în studiul lexicului românesc, deci a istoriei limbii și a societății românofone în general. Lotul unguresc (sau venit prin asemenea releu) își are proporția, locul și funcția firească, rostul social-istoric în structura și economia limbii ; iar situația acelui lot trebuie apreciată nu „în sine', izolat (cum apare în marele „dicționar istoric-etimologic" tamásian), ci în ansamblul texturii lexicale românești, adică tocmai în funcție de restul vocabularului, — spre a putea determina mai corect valoarea lui relativă (cf. infra, p. 261). Numărul de cuvinte maghiare cuprinse de Ludovic Tamás în al său WtbUngR. este atît de mare, impresionant (îi poți zice : colosal !), încît ele pot să dea impresia și aparența unui autentic „dicționar", a unei realități structurale autonome, — chiar dacă în prealabil eminentul autor budapestan precizează că 93% sînt elemente secundare ori de minoră însemnătate și nu uită de obicei să menționeze că erau termeni provinciali, locali, învechiți, sau cu totul izolați („Provinzialismus", „vereinzelt", „veraltet", „selten")[11] ; un cititor mai puțin avertizat, cunoscînd adică mai puțin lexicul și structura istorică a limbii române, ar putea fi destul de ușor derutat și tentat să creadă că vocabularul românesc ar fi, dacă nu chiar în majoritatea sa, cel puțin într-o măsură apreciabilă (judecînd după aspectul exterior al dicționarului tamásian) de obîrșie ungurească sau primit prin atare intermediar și că deci românii ar vorbi „prevalent" ungurește, utilizînd majoritatea lexicului de această origine, — chiar dacă structura gramaticală (sistemul morfologic al limbii) este romanică. O mai grosieră falsificare a realității social-istorice și culturale nu s-ar putea face, ca un rezultat al faptului că unii cercetători (ca Ludovic Tamás) ignorează ori uită intenționat compoziția și stratificarea lexicului românesc în ansamblu, succesiunea istorică în etape a acestui material lingvistic, deci proporția și valoarea concretă a fiecărui lot alcătuitor. Este o realitate lingvistică-istorică îndeobște cunoscută și recunoscută, ce poate fi ilustrată prin cîteva „cazuri" din cele vreo cîteva sute existente : *a*) pentru noțiunea de „malade ; krank", WtbUngR. oferă termenul *beteag, betești* (ungurești) ; dar (ceea ce nu menționează) alături este prezent vechiul românesc (autohton, preroman) *a vătăma (vătămat, vătămare, vătămătură)* cu sensuri prea specializate (organic-fiziologice și psihic-morale), peste care s-a suprapus și impus cîștigînd un fel de „primat" grupa slavonescului *boală, a bolì*, cu *bolnav, îmbolnăvi*, mai rar și învechit *bolniță* („spital, infirmerie") ; *b*) pentru noțiunea „guerir ; heilen,

[9] L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București, I—II, 1900 ; elementele turcești în sens mai restrîns : Heinz P. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960, 186 p.

[10] Cf. H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în sec. al XV-lea*, București, 1966, 225 p. Recenzie critică : CercLg., XII, 1967, p. 327—332 (I. Mării).

[11] Odată, conștient de lipsa totală de importanță a cuvîntului, el spune „*irău* « verschnittener Bock, Hammel » : selten", apoi „seltener Provinzialismus" (WtbUngR., p. 462).

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

genesen", *tămădui* (ung. *tămadni* „a se ridică; a ataca") a intrat și persistă alături de termenii existenți („dintru-nceput"), adică *întremă* (probabil indigen, preroman), *vindecă(i)* (lat. *vindicare*) cu *sănătos, sănătate, însănătoși* (lat. *sanit-*), la care s-au alăturat ceva mai tîrziu (dar mult înainte de ung. *támad-*) slavul vechiu și popular, general în română *leac, lecui*, — folosite după regiuni și situații, cu diverse nuanțe în aria lingvistică românească. Asemenea exemple pot fi multiplicate[12], ducînd de fapt spre aceeași concluzie: existența numeroaselor „dublări" și cazuri de suprapuneri; — fenomen ce nu este exclusiv limbii române, fiind general în forme și dimensiuni variate peste tot, în toate idiomurile lumii. Dar în română el are proporții mai mari decît în alte limbi europene, avînd implicații și o semnificație social-etnică (deci general istorică) excepțională: ele constituie cea mai fidelă oglindă a stratificării lexicale, arătînd etapele prin care a trecut limbajul și comunitatea etnic-socială românofonă, în fazele dezvoltării societății și a poporului, a statelor și națiunii române, în condiții și cadre istorice variate, sub regimuri diverse și mereu adverse. Cronologia absolută a stratificării lexicale în limba română va trebui studiată atent, aprofundat și diferențiat, începînd din etapa de amestec și sinteză a elementului latin-romanic cu cel autohton preroman, în procesul antic, traco- și daco-roman al romanizării (etnogeneza), urmat de aportul slav vechiu și greco-byzantin, turcesc, unguresc etc. Este una din sarcinile principale pentru filologia românistică, înainte de a trece la elaborarea unor „dicționare" parțiale cu caracter etimologic-istoric de felul celui realizat de către Ludovic Tamás (WtbUngR.).

Trecînd peste observațiile privind amănunte și obiecțiile necesare cu unele corectări și completări la partea lexicală și etimologică a „dicționarului" tamásian al cuvintelor ungurești în limba română (*Apulum*, XIII, 1975, p. 764—770), este de-ajuns a remarcă și aici că lista cu asemenea amănunte poate fi amplificată printr-un control mai riguros și adîncit al materialului, în baza unei vaste documentări lexicografice, arătîndu-se că mai sînt posibile și necesare atît unele adause, cît și reduceri în repertoriul lexical tamásian, prin faptul că, precum e firesc, unanim recunoscut, orice dicționar (sau vocabular) al unei limbi vii, curente, în continuă dezvoltare și îmbogățire, diversificare ori scădere, nu poate să fie absolut complet, exhaustiv, întocmit pentru vecie.

Pătrunderea și propagarea elementelor l e x i c a l e maghiare (deci a produselor, noțiunilor, instituțiilor etc.) se poate repartiză — cu destul de largă aproximație; cum au făcut unii filologi în veacul al XIX-lea, ca S. C. Mândrescu, supra, p. 252, și acum Ludovic Tamás — în două etape și categorii, din punct de vedere teritorial și cronologic, ca și calitativ: I. epoca v e c h e, din care au rămas elemente cu răspîndire mai largă, importante și unele chiar generale (literare) în dialectul „daco-român", cunoscute atît în Transilvania și teritoriile intracarpatice, cît și în sudul și estul Munților („comune tuturor românilor din Dacia Traiana", Mândrescu); II. mai r e c e n t e și mult mai numeroase (dar de importanță calitativă foarte redusă, unele disparente), cunoscute numai în graiurile românești din Transilvania și părțile ungurene, cu deosebire în zona Someș—Arieș—Mureș, ca și spre Tisa („provincialisme", supra, p. 254—255, infra, p. 261—262). Calculele și gruparea statistică făcute, în baza materialului lexical din dicționarul lui

[12] Alte cîteva cazuri luate la întîmplare: *bumb* (ung. *gomb*) intrat alături și peste romanicul-germanic ereditar *nasture*; *ciopor* (*csopor*), *ciurdă* (*csorda*) și *gulă* (*gulya*) ungurești au pe *turmă* (latin) și *cireadă* (slav); *dîmb* (*domb*) are pe *măgură* (traco-dacic); *tău* (ung. *tó*) are pe *baltă* (traco-dacic) și *lac* (latin); *covaciu* (*kovács*) = *fierar* și *faur* (latine), *potcovar* (formația română-slavă); *golumb* (*galamb*) — slav *hulub*, dar și lat. *porumb(el, palumbus)*; *hadă*, „troupe, bande" (*had*) — indigen *droaie*, slav *grămadă* ș.a.m.d.; „dublete" chiar în interiorul fondului lexical ereditar latin romanic, ca: *varză*, (*viridia*) alături de *curechiu* (*caulicl-*); *aiu* (*alium*) și *usturoiu*; deopotrivă elemente latine-romanice „dublate" de cele autohtone, ca lat. *cutis* (*cute*) alături de *gresie* preroman etc.

Tamás (WtbUngR.), de un critic-recenzent sînt deosebit de instructive și merită a fi reținute în acest cadru[13].

Explicația social-istorică ce trebuie dată influenței ungurești (destul de puternică și semnificativă) asupra limbii române este de căutat nu numai în convietuirea cu populația ungarofonă, cît mai ales în poziția dominantă politico-militară și economică a s t a t u l u i feudal ungar, cu aparatul administrativ, economic-fiscal, militar-polițienesc etc., cu limba de circulație și oficială maghiară; o r a ș e l e ca centre de producție meșteșugărească (apoi industriale), de comerț, de iradiație social-culturală cu școli și alte instituții de cultură, iar în mediul rural marile c a s t e l e (conacuri, „curii") nobiliare, ale grofilor și proprietarilor funciari maghiari sau ungurizați de mai multe veacuri (unii de obîrșie germană, ca Báthory, Haller etc., românii Kendeffy ș.a. mulți, supra, p. 211), care alături de cele trei biserici (romano-catolică, calvină, unitariană) ungurești formau principalii stîlpi ai dominației naționalității, limbii și culturii maghiare. Feudalii unguri existau și stăpîneau în foarte multe sate cu populație românească din teritoriile intracarpatice, de unde controlau prin dregătorii și agenții lor, prin aparatul de represiune și exploatare aproape totalitatea satelor românești în „comitate". Ca stăpîni necontestați (decît în timpul răscoalelor populare) din primele decenii de la pătrunderea lor dinspre vest pe Someș și Criș în Transilvania, nobilimea și pătura conducătoare au exercitat o covîrșitoare influență sub raport administrativ, organizatoric, politic, militar, economic, comercial și meșteșugăresc, în consecință: social-cultural și lingvistic. Bine și limpede au fost schițate aceste realități de un filolog clujean, în a. 1958: „explicația justă a influenței exercitate de maghiară asupra graiurilor românești în Transilvania trebuie căutată în condițiile politice, economice și sociale în care a trăit populația din această regiune în cursul veacurilor. Desigur, factorul determinant a fost convietuirea îndelungată a celor două populații pe aceleași teritorii, în unele părți chiar în aceleași

[13] „Les éléments magyars qui se sont répandus sur tout le territoire habité Roumains sont approximativement 151. Là-dessus, 121 ont pénétré en roumain par les avant l'an 1700, tandis qu'entre les années 1700 et 1900 notre langue n'a plus fait que 30 emprunts nouveaux. Les 121 termes adoptés avant 1700 peuvent être classés comme suit: *a)* flore: *dudău; b)* faune: *guz, helge, șoim, uliu; c)* parties du corps: *labă, mai, talpă, zgău; d)* outils, mètiers: *alcătui, baie* „mine, minière", *bardă, gealău, lăcat, lăcătuș, meșter, meșteșug, tărăboanță; e)* horticulture: *altoi, corcă; f)* rapports commerciaux: *aldămaș, bilci, bocanci, budăi, cheltui, făgădui, fedeleș, giulgi, ham, majă, marfă, ocă, oloi, talger, vamă, zăbală; g)* organisation administrative, relations juridiques: *aprod, bir, chezăș, chilin, dijmă, hengher, hotar, iobag, oraș, pecetlui, pîrcălab, pîrgar, răvaș, răzeș, rit, tăpșan, tău, țidulă, uric, vileag; h)* organisation militaire: *birui, bîntui, barzului, cătană, celui, cetlui, cetlău, ciurdă, dorobanț, haiduc, harță, hotnog, husar, mîntui, panțir, tîlhar, viteaz, vizitiu; i)* médicine, hygiène: *beteag*, beteșug, *chin, feredeu, ir, mistui, tămădui; j)* relations sociales: *bănui, bizui, biiguí, chibzui, gazdă, hălădui, îngădui, întîlni, lăcaș, loeui, megieș, neam, sălaș, sirgui, sudui, tăgădui, uluí; k)* substantifs: *alean, belșug, chip, dărab, dîmb, dric, fel, gînd, holdă, pildă, seamă, sicriu, șireag, țel, țintirim; l)* adjectifs: *bolînd, chipeș, gingaș, hilion, uriaș, vielean; m)* adverbes: *batăr*. Quant aux 30 emprunts récents, qui remontent aux XVIIIe et XIXe siècles, ils appartiennent aux catégories suivantes: *a)* flore: *mohor; b)* faune: *hîrciog, șalău, vindereu; c)* outils, métiers: *ciocîlteu, cormană, hădărag, resteu, urluí; d)* relations commerciales: *arpăcaș, cònci, dulman, făcădău, șifon, teanc, zurgalău; e)* médicine, hygiène: *ciumurluí, frențe, hoit, șontorog; f)* relations sociales: *ciuf, ciufului, hang, hat, hăitui, imaș, meleag, mușturui; g)* substantifs: *cotlon, goz*. Les recherches linguistiques montrent que les relations roumano-magyares ont été plus variées et plus profondes avant 1700, c'est-à-dire à l'époque féodale, tandis qu'après cette date les deux peuples ont tourné leurs regards vers l'Occident, d'où ils ont emprunté une bonne partie des réalisations de la science et de la technique modernes", **H. Mihăescu (supra, nota 1), p. 261.**

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

comune. Hotărîtor a fost însă și faptul că mai ales începînd din epoca dualismului limba oficială a statului era cea maghiară. Majoritatea termenilor din viața de stat, din administrație, comerț, industrie, justiție etc. au fost preluați de populația românească, ei reflectînd realități specifice organizației statului austro-ungar în care a trăit în trecut atare populație. În mod firesc, în această regiune inovațiile în domeniul vieții materiale, în tehnică, industrie, agricultură, comerț, armată etc. au pătruns prin intermediul populației ungare de la care românii au împrumutat odată cu acestea și termenii respectivi. Un însemnat număr de cuvinte din domeniul agriculturii a fost preluat la curțile și moșiile latifundiarilor maghiari, unde lucrau alături de iobagii români și unguri" [14]. Efectul unor asemenea stări și raporturi politice și social-economice se reflectă limpede în lexicul limbii române. În rezumat și în linii generale, situația elementului lexical unguresc în ansamblu este caracterizată de un eminent lingvist și filolog astfel: „influența maghiară asupra limbii române s-a răspîndit pe întreg teritoriul lingvistic românesc (daco-român), fiind reprezentată și în limba literară comună prin foarte multe elemente: *fel, a mîntui, belșug, a tămădui, seamă, chip, a întîlni, bilciu, oraș, gînd, a bîntui, hotar, a îngădui, făgaș* etc. Explicația acestei deosebiri este ușor de dat: leagănul graiurilor daco-române a fost Transilvania; de aici din cununa muntoasă a Carpaților s-au răspîndit în toate direcțiile graiurile românești, deci și cel muntean și cel moldovean, ducînd pînă peste Dunăre și peste Nistru elementele împrumutate de la „stăpînitorii Transilvaniei" [15]. La aceasta se adaugă un alt factor important menționat: influența și dominația politică, precum și expansiunea economică (comercială) ungurească la sud și est de Carpați, în cele două voievodate românești, Țara Românească și Moldova, începînd încă din veacurile XII—XIII. Atare situație istorică și raporturi social-politice explică de asemenea proporția mare de antroponime ungurești ori maghiaroide la românii transilvăneni.

În ce privește c a n t i t a t e a și semnificația c a l i t a t i v ă a cuvintelor maghiare în limba română, ele au fost apreciate în chip diferit și divergent de către cercetători. Rezultatele de pînă acum se pot rezumă la următoarele:

După Al. C i h a c, elementul maghiar reprezintă cam 1/10 din totalul cuvintelor cuprinse în dicționarul său [16]. Prin a. 1887—1888, Gh. A l e x i c s (supra, p. 252) consideră numărul lor la peste 1000. Dar cercetările pe baze statistice ale lui D. M a c r e a au stabilit (după *Dicționarul limbii române* de I.-A. Candrea, 1931) între cele 43 269 cuvinte ale limbii, 3,14% elemente ungurești (latine-romanice fiind 20,58%, slave 16,59%) în *Dicționarul limbii române moderne* [București, 1958], din 49 649 (inclusiv derivate și variante), 2,17% sînt ungurești (față de 20,02% latine, 13,87% slave) [17]. Cu privire la f r e c v e n ț ă, același autor a stabilit în lexicul poeziilor lui Eminescu elemente maghiare în proporție de 1,63% cu o frecvență de 0,84% (elemente latine fiind de 48,48% ca număr și 83% ca frecvență, iar cele slave 16,81% ca număr, 6,83% ca frecvență). Într-un text actual, o pagină din ziarul „Scînteia", elementele maghiare sînt 0,39% din numărul unităților lexicale, cu o frecvență de 0,21% (elementul latin avînd 36,50% în vocabular, frecvență de 62,46%, iar cel slav 7,96% și frecvență de 5,92%; restul de alte obîrșii, inclusiv neologismele și termenii tehnici) [18]. Socoteala făcută de Al. G r a u r arată între cuvintele considerate a face parte din așa-numitul „fond principal de cuvinte" (total în română evaluat la 1419 termeni) 32 elemente ungurești (2,26%, față de 58,51% latine 21,49% slave), iar concluzia apare vrednică de reținut și reprodus: „semnificativ este faptul că elementul maghiar în fondul principal e categoric mai numeros decît cel turcesc (decît cel turcesc și grecesc împreună), cu toate că după statistica lui Cihac, în masa vocabularului sînt cam de trei ori mai multe cuvinte turcești decît maghiare. De unde însă turcii nu

[14] CercLg., III, 1958, p. 224 (V. Breban).
[15] Trans., 1942, p. 807—808 (E. Petrovici).
[16] Cihac, *op. cit.* [II], p. XII „l'élément magyar n'a fait qu'augmenter le vocabulaire roumain d'une dixième environ".
[17] D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 31—32, cu rezultatele unor cercetări mai vechi, încă din a. 1940.
[18] *Ibid.*, p. 41, 44.

au fost aici decît cuceritori veniți să exploateze și au adus cu ei elemente de vocabular, superficiale, maghiarii ca și slavii au trăit alături de noi, au împărțit munca cu românii, iar cuvintele ce ne-au dat erau de multe ori esențiale pentru îmbunătățirea vocabularului" [19].

Mai precise, concludente și semnificative apar rezultatele cercetării diferențiate a influenței maghiare asupra graiurilor din Transilvania [20], bazată pe constatarea că „determinările cantitative ale influenței maghiare în lexicul limbii române, menționate mai sus, relevă aspecte ale problemei privite din unghiuri diferite. Fie că se are în vedere lexicul românesc în ansamblu, cum se găsește cuprins în dicționare, fie că e vorba numai de lexicul de bază al limbii unui scriitor sau a mai multora, s-a insistat prea puțin asupra f r e c v e n ț e i elementelor maghiare în limba română, raportată la frecvența elementelor latine, slave sau de alte origini. Pe de altă parte, elementele maghiare au fost urmărite n u m a i în t e x t e l i t e r a r e, fără a ține seama de o anumită stratificare a lor. Studierea elementelor maghiare ca parte componentă a lexicului românesc din punctul de vedere al frecvenței lor în g r a i u r i l e populare, fără a neglija o c a t e g o r i s i r e a lor după importanță, se impune, amplificînd dintr-o nouă perspectivă cunoștințele de pînă acum" (OmR., p. 922). Autorul urmărește a stabili, în primul rînd, „prin metoda statistică, l o c u l și i m p o r t a n ț a elementelor de obîrșie m a g h i a r ă în graiurile românești ale Transilvaniei, în care, prin condiții sociale-istorice specifice, influența maghiară este mai puternică. Statistica noastră se bazează pe 4000 cuvinte extrase din texte sau fragmente de texte dialectale, de lungimi diferite, din zece localități situate în regiuni unde contactul dintre români și unguri este mai intens: 5 din regiunea Crișana [jud. Bihor], 1 din regiunea Maramureș [jud. Satu Mare, Maramureș], 1 din reg. [jud.] Cluj, 2 din reg. Mureș (-Harghita), 1 din Ungaria (lîngă orașul Gyula, unde se vorbește un grai crișan). Cele 4000 cuvinte-text se reduc la 759 cuvinte distincte sau unități lexicale; între ele, maghiare sînt 73, adică 9,61% cele latine 53,22%, slave 12,12%". Procentul relativ ridicat al cuvintelor maghiare se explică prin faptul că e stabilit dintr-un „lexic limitat provenit din regiunile cele mai puternic influențate de limba maghiară". „Din punct de vedere al frecvenței, în timp ce elementele latine ating procentul de 84,02%, cele ungurești abia 2,90%, slave 3,92%. Dacă raportăm atare procent al frecvenței elementului unguresc la procentul frecvenței aceluiași element din limba literară, se observă un decalaj: în textele dialectale frecvența cuvintelor ungurești, în raport cu numărul lor este mult mai scăzut în textele literare (din Eminescu și chiar din „Scînteia"). Explicația e de căutat în faptul că în limba literară se găsesc mai cu seamă elemente maghiare din fondul lexical de bază, cu o frecvență mai mare, cîtă vreme în textele dialectale cuvintele maghiare sînt (în marea lor majoritate) regionalisme, cu indice de frecvență mic" (OmR., p. 924—925): cele mai multe din cuvintele ungurești sînt substantive, noțiuni cu caracter concret, material. — Despre „dicționarul istoric-etimologic al elementelor maghiare în română" al lui Ludovic Tamás (WtbUngR., 1966), v. supra, p. 253—258.

*

D o m i n a ț i a ori influența politică a statului maghiar s-a extins parțial și temporar în arcul carpatic și în afară, spre nord, est și sud, ca și în alte zone din jurul vetrei etnolingvistice ungare din Pannonia și bazinul Tisei, adică și asupra croaților, sîrbilor, slovacilor etc. Precum se știe fiind în general admis, influența ungurească a fost mai puternică asupra populației românești în spațiul dintre Tisa și Carpați: aici, raportul dintre limba maghiară și româna în acțiunea lor de influențare bilaterală și de interpătrundere lexicală (în cursul contactelor și a conviețuirii aproape milenare) a fost timp de cîteva secole (pînă

[19] A. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 48—62.
[20] OmR., p. 921—927 *(Despre influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania*, de R. Todoranu).

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)

la a. 1918) acela dintre stăpînitor și stăpînit (asemănătoare este în consecință situația antroponimelor împrumutate reciproc de români și de unguri: supra, cap. IV și Anexa I). În cadrul politic, administrativ și economic al voievodatului (principatului) Transilvaniei (dominat de unguri) și al statului feudal ungar, austro-ungaresc, unde românimea „tolerată" era mereu „în pierdere", totdeauna nedreptățită, „inferioară" mai ales în veacurile XVI—XVIII, era firesc și chiar necesar ca în lexicul limbii române elementele ungurești să fie mai numeroase și ceva mai importante decît sînt cele românești în limba maghiară (pătrunse prin acțiunea unei influențe ceva mai tîrzii, mai mult de caracter popular-local, regional). Pentru explicarea unei atare situații nu este deloc necesar a se recurge la criterii înșelătoare și la ipoteze complicate, ca: la începutul contactelor româno-maghiare românii ar fi locuit un teritoriu restrîns și ar fi fost mai puțini [21], populația unguréască avînd o „superioritate numerică" față de cea românofonă, cum s-a preti-s[22]; căci în teritoriul la est de Tisa, populația maghiarofoană a fost totdeauna minoritară. Ca element cuceritor, dominant, ea a cîștigat supremație în unele zone mai ales prin asimilarea treptată, uneori forțată a românilor, slavilor și a altor populații regnicolare supuse; majoritatea absolută în trecut și în prezent sînt românii, atît în Transilvania (între Carpați și Munții Apuseni), cît și în Crișana, Banat, Maramureș. Ar fi foarte greu a susține că „limba maghiară și româna au venit tîrziu în contact", ca o consecință a „imigrării" tardive a românilor în Transilvania din ... Peninsula Balcanică (aceasta, influența lingvistică-lexicală reciprocă româno-maghiară ... întîrziată, fiind deci un eventual reazem indirect [dar destul de șubred] pentru teza „imigrațională" contrară continuității românilor în spațiul carpato-danubian, la nordul Dunării) [23]. De altă parte însă, este evident că la începutul perioadei feudale (prin veacurile X—XI) slavii aveau și ei încă un prestigiu politic-militar și social-economic (dovadă între altele toponimia și

[21] NyK., XII, 1876, p. 115 „az ó-magyarban hiában keresünk rumun elemeket, mert azok a közép-magyarban sem találhatok fel; e feltünö jelenség arra enged következtetetnünk, hogy a két nép hajdani érintkezése nem volt sem oly bensö, sem oly nagymérvü mint a mai napság, másrészt pedig gogy a ruménség nemcsak területileg, hanem számszerint is szaporodott" (A. Edelspacher).

[22] Bárczi G., *A magyar szókincs eredete* (Budapesta, 1958), p. 120 observînd că relațiile româno-maghiare încep în veacul al XII-lea (odată cu așa-zisa „infiltrare" românească în Transilvania ...), afirmă „azonban a ruménség aránylág csekélyebb száma, továbbá alárendelt társadalmi foka miatt ez az érintkezés a rumén szókincset gyarapitotta magary elemekkel, viszont a magyar nyelv számottevő rumén hatást e korban nem mutat". Adevărat, evident este al doilea criteriu: situația de inferioritate (politică, juridică, economică, notorie în Transilvania) a elementului etnic-lingvistic românesc, aservit și crunt exploatat de hrăpărețul sistem al feudalismului de tip „clasic" occidental. Așa fiind, din idiomul unor mase modeste și umilite (majoritatea sărăcite) ale iobagilor deposedați, cu forme de manifestare culturală aproape exclusiv bisericești și pînă tîrziu în limba liturgică slavonă, nu era de așteptat ca pătura aristocratică, burghezia și „națiunile dominante (constituționale)" ale Transilvaniei și dinspre Ungaria feudală să facă împrumuturi lexicale de mare importanță economică, socială ori politic-administrativă (cf. supra, p. 239 etc.).

[23] De ex. P. Hunfalvy, în NyK., XIV, 1878, p. 308; *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien, 1883, p. 223—225, citat și combătut de A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler* (1884), p. 247—248; B. Köpeczi, ArEuCO., VIII, p. 521 „... die ungarische und rumänische Sprache verhältnismassig spät in Berührung kamen. Die landnehmenden Ungarn finden auf diesem Ansiedlungsgebiet nur slavische und türkische Volksgrupen und slavische Lehnwörter sind schon in den ältesten ungarischen Sprechdenkmäler zu finden, die rumänischen Wörter erscheinen dagegen in größerer Zahl nur im 17—18. Jahrhundert".

antroponimia păstrate în stocuri masive pe teritoriul României); o bună parte din populația românofonă continuă să trăiască încă în izolarea latentă a unor condiții impuse de structura economiei sale închise (mai ales agricultura, creșterea vitelor, meșteșuguri rurale), în văile îndosite și pe platourile bazinelor intracarpatice, unde apucase la adăpost de urgia migrațiilor și ocupanților epocii prefeudale — fără a izbuti (înainte de veacul al XIII-lea) să realizeze formații statale și militare puternice, întinse, ori imperii și regate „apostolice". În consecință, trebuie să fie și a fost mult mai veche și intensă influența slavonă (în zona Dunăre — Tisa) asupra limbii maghiare [24], decît a reușit să fie în acea perioadă cea românească între Tisa și Carpații orientali.

CONCLUZIE GENERALĂ

Elementele din l e x i c u l românesc pătrunse în limba maghiară apărînd răspîndite mai mult în zona dintre Tisa și Carpații orientali, sînt rezultatul unui proces de conviețuire, amestec și contacte îndelungate între populația românească și cea maghiarofonă, iar în ținutul secuiesc s-a desfășurat un fenomen de maghiarizare masivă a românilor, care (secuizați, vorbind ungurește) au păstrat și un considerabil număr de a n t r o p o n i m e românești sau parțial de tip slavo-român. În Ungaria, la vest de Tisa, sînt mult mai puține și izolate, sporadice cuvintele românești, în primul rînd pentru că românii nu au dominat asupra populației din vest în forma, durata cît și cum au dominat statul feudal și burghezia unguréască asupra românilor din Transilvania și parțial din afară. În consecință, aveau dreptate (în chip firesc, necesar) eruditii care au relevat că termenii românești intrați în limba maghiară se referă mai puțin la organizarea de stat, instituții juridice și forme superioare ale structurilor social-economice decît este cazul cu cei maghiari (ori de altă origine) pătrunși în română [25]. Din spațiul intracarpatic s-au propagat elementele lingvistice ungurești spre sud și est, pînă la Dunăre, Prut și mai la răsărit (supra, p. 260). Cum s-a spus și se recunoaște unanim, elementele de proveniență românească în lexicul maghiar sînt în majoritate din domeniul terminologiei ocupațiilor și produselor agrar-gospodărești (caracteristice activității economice a majorității românimii, pînă în veacul al XIX-lea), iar pe plan social sînt elemente preluate prin contact zilnic între populațiile rurale română și maghiară, în curs de mai multe generații și veacuri, după infiltrarea treptată a ungurilor dinspre Tisa pe Someș și Criș în podișul Transilvaniei.

[24] Cf. Kniezsa, SzlJsz., (1953), cu observațiile și rectificările noastre în Om R., p. 787—791.

[25] De ex. „die ältesten (ungarischen Lehnwörter des Rumänischen) sich auf die Staatseinrichtungen, Reehtsordnung und auf das Wirtschaftsleben beziehen" (ArEuCO., VIII, p. 523).

BDD-B457-05 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:44 UTC)